

Een wereld zonder kernwapens: waar staat Nederland?

De kansen en mogelijkheden voor Nederland om bij te dragen aan een kernwapenvrije wereld

PAX
www.paxforpeace.nl

Colofon

Juli 2019

ISBN: 978-94-92487-43-8

NUR: 689

PAX serienummer: PAX/2019/11

Auteurs: Selma van Oostwaard en Remco Frank

Contact: nukes@paxforpeace.nl

Meer informatie: www.nonukes.nl

Graphic Design: Het IJzeren Gordijn

Coverfoto: Overzicht van de verwoestingen in Hiroshima vlak na de ontploffing van de atoombom in 1945. © Imperial War Museum (MH 29436)

Speciale dank aan Biejan Poor Toulabi, Maaike Beenes, Krista van Velzen en Susi Snyder.

Over PAX

PAX staat voor vrede. Samen met mensen in conflictgebieden en betrokken burgers wereldwijd werkt PAX aan een menswaardige, democratische en vreedzame samenleving, overal in de wereld. Voor meer informatie: www.paxvoorvrede.nl

Inhoud

Voorwoord	04
Samenvatting	06
Inleiding	09
1. Internationale situatie nucleaire ontwapening	11
2. Nationale context	21
3. Nederland als bruggenbouwer: toon het goede voorbeeld	33
Conclusie	40
Eindnoten	42

Voorwoord

Het rapport dat voor u ligt komt op een cruciaal moment: het aankomende jaar herdenken we het beëindigen van de Tweede Wereldoorlog en staan we stil bij de atoombomaanvallen op Hiroshima en Nagasaki, 75 jaar geleden. Tevens vieren we de 75^e verjaardag van de Verenigde Naties en haar streven naar een vreedzame en rechtvaardige wereld. In 1946 riep de piepjonge VN in haar allereerste resolutie een commissie in het leven om voorstellen te doen over het uitbannen van kernwapens. In dit jubileumjaar lijkt de hoopvolle visie van een kernwapenvrije wereld soms verder weg dan ooit. Maar wat is nu eigenlijk de stand van het kernwapendebat, wat betekent dit voor Nederland, en op welke manier kan Nederland bijdragen aan een wereld vrij van kernwapens?

Marx schreef in zijn *Achttiende Brumaire* dat de “*geschiedenis zich herhaalt, eerst als tragedie, dan als farce.*” In veel opzichten is het heden een cynische redux. Kernwapenstaten investeren de aankomende jaren volgens conservatieve schattingen 1,5 biljoen dollar in een nieuwe nucleaire wapenwedloop, er wordt weer aangestuurd op een catastrofale oorlog in het Midden-Oosten, de NAVO en Rusland komen weer in elkaars vaarwater, cruciale wapenbeheersingsverdragen brokkelen af of worden doelmatig gesaboteerd, en wereldleiders dreigen weer openlijk met ‘*fire and fury*’.

Het einde van de koude oorlog heeft de wereld in een vals gevoel van veiligheid gewiegd. Kernwapens zijn sindsdien zo ver uit het publieke bewustzijn weggeduwd, dat we de acute gevaren die ze met zich meebrengen bijna waren vergeten. Maar het risico op bewuste of onbedoelde ontploffing van kernwapens is net zo dringend als decennia geleden. Kernwapenstaten hebben meer dan eens op het randje van een nucleaire oorlog gestaan. Ook het ongebreidelde vertrouwen in het vermogen van de mens om perfecte systemen te ontwerpen om ongelukken met complexe technologieën te voorkomen is naïef. De Verenigde Staten, het land met de meest geavanceerde nucleaire command and control-structuur, heeft al ruim duizend ongelukken met kernwapens gedocumenteerd.

In recente jaren hebben ruim 150 landen, internationale organisaties en NGO's zich uitgesproken over de catastrofale humanitaire en ecologische gevolgen van het ontploffen van zelfs maar één kernwapen. Een internationale intergouvernementele conferentie over humanitaire consequenties van kernwapens in Oslo in 2013 concludeerde dat het onmogelijk zal zijn voor staten en internationale instanties om op een adequate manier te reageren op de humanitaire noodsituatie in het geval van een kernwapenexplosie, of om een dergelijke capaciteit op te bouwen.

Het gebrek aan voortgang op het dossier ontwapening is een groot punt van frustratie voor de internationale gemeenschap. Hoewel de kernwapenstaten door middel van het Non-proliferatieverdrag (NPV) zichzelf hebben verplicht volledig te ontdoen van kernwapens, zijn deze wapens 50 jaar na het in werking treden van het NPV meer dan ooit geïntegreerd in de nationale veiligheid strategieën van de kernwapenstaten en die van hun bondgenoten. De meeste landen hebben, echter, geen interesse in kernwapens en wijzen het gebruik van deze

wapens onder alle omstandigheden af. De zorg over de catastrofale humanitaire gevolgen en de frustratie over het gebrek aan voortgang op ontwapening waren de belangrijkste aanjager voor het VN-Kernwapenverbod dat op 7 juli 2017 door een grote meerderheid van de leden van de VN werd aangenomen. Dit Verdrag stelt een ondubbelzinnige norm tegen het ontwikkelen, bezitten, produceren, stationeren, overdragen en gebruiken van nucleaire wapens en complementeert en versterkt daarmee bestaande verdragen zoals het NPV. Het Verdrag symboliseert het streven naar een rechtvaardige wereld waarin geen enkel mens hoeft te leven onder de constante dreiging van nucleaire vernietiging tegenover de schijnstabiliteit die door de nucleaire status quo wordt geboden.

Deze vraagstukken lijken ver van ons verwijderd, maar zijn ook voor Nederland van wezenlijk belang. Landsgrenzen zullen ons immers niet beschermen wanneer één of meerdere nucleaire wapens exploderen. Ook speelt Nederland een significante, maar contradictoire, rol op het nucleaire wereldtoneel. Het Nederlandse kernwapenbeleid is als een dans op een gespannen koord. Aan de ene kant is Nederland een vaandeldrager van non-proliferatie, maar het hecht wel waarde aan nucleaire afschrikking door de NAVO. Nederland streeft naar een wereld vrij van kernwapens, maar is gastheer van Amerikaanse kernwapens. Nederland hamert op transparantie inzake de nucleaire aspiraties van andere landen, maar is geheimzinnig over haar eigen betrokkenheid bij kernwapens en gaat democratisch toezicht daarop uit de weg. Door haar lidmaatschap van de NAVO, deelname in verscheiden internationale gremia en goede relaties met andere landen kan Nederland een voortrekkersrol spelen op het gebied van ontwapening. Echter, is het dan wel van belang dat kritisch wordt gekeken naar de tegenstrijdigheden in het huidige nationale beleid.

Het rapport dat voor u ligt biedt een unieke Nederlandse kijk op de stand van het nationale en internationale kernwapendebat. PAX levert hierbij een gedegen, heldere en sobere analyse die van onmiskenbare waarde is voor beleidsmakers, politici en experts, maar ook voor de geïnteresseerde leek. Tevens biedt het rapport weloverwogen beleidsvoorstellen waarmee Nederland als zelfverklaarde bruggenbouwer een constructieve en effectieve rol kan spelen in de vaak verhitte internationale kernwapenpolitiek teneinde een wereld zonder kernwapens te bewerkstelligen.

Biejan Poor Toulabi

PhD onderzoeker naar de politiek van massavernietigingswapens

Amsterdam, juli 2019

Samenvatting

Hoofdstuk 1: Internationale situatie nucleaire ontwapening

- ◆ In 2019 bezitten de Verenigde Staten, Rusland, Frankrijk, Groot-Brittannië, China, Pakistan, India, Noord-Korea en Israël samen nog altijd 13,890 kernwapens.
- ◆ De ontploffing van zelfs maar één kernwapen zal grote humanitaire gevolgen hebben en zal enorme onomkeerbare en lange-termijnschade aanrichten aan mens en milieu.
- ◆ Spanningen rond Noord-Korea, Iran en de NAVO-Rusland relaties vragen vanwege aanwezigheid van kernwapens extra aandacht én hebben er mede voor gezorgd dat de rol van kernwapens in militaire doctrines en geopolitieke relaties zijn toegenomen.
- ◆ Europese leiders moeten zich duidelijk uitspreken om te voorkomen dat er INF-(kern)raketten in Europa geplaatst worden.
- ◆ Volgend jaar bestaat het Non-proliferatieverdrag vijftig jaar. Er wordt al decennia lang nauwelijks vooruitgang geboekt doordat de kernwapenstaten en haar bondgenoten blijven vasthouden aan de nucleaire status quo.
- ◆ Alle kernwapenstaten zijn hun kernwapenarsenalen aan het moderniseren. Kernwapenstaten hebben voor zeker US\$ 116 miljard dollar aan contracten uitstaan bij bedrijven voor de ontwikkeling en productie van kernwapens.
- ◆ Op 7 juli 2017 werd de *'UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons'* door 122 landen aangenomen. 47 staten hebben het Verdrag al ondertekend en 23 ondertekend en geratificeerd.
- ◆ In de financiële sector wordt er ook nog steeds US\$ 748 miljard dollar geïnvesteerd in de achttien grootste kernwapenproducenten. Binnen de sector is er beweging zichtbaar om te desinvesteren in kernwapens. Het ABP, KBC en *Norwegian Government Pension Fund Global* hebben al aangekondigd niet meer te investeren in kernwapens.

Hoofdstuk 2: Nationale context

- ◆ Nederland heeft al decennia lang de ambitie om te werken aan een kernwapenvrije wereld, maar desondanks blijft het vasthouden aan een rol voor kernwapens en nucleaire afschrikking in haar veiligheidsdoctrines. Hiermee schendt het afspraken, gemaakt tijdens de NPV-Herzieningsconferentie in 2010, om de rol van kernwapens in veiligheidsdoctrines af te laten nemen.
- ◆ Nederland heeft een kernwapentaak binnen de NAVO en is gastheer van zeker 20 Amerikaanse B61 kernwapens. Deze bommen worden binnenkort vervangen. Dit is niet alleen kostbaar, maar zorgt er ook voor dat deze wapens nieuwe capaciteiten zullen krijgen die de drempel om nucleaire wapens te gebruiken zal verlagen.
- ◆ Het vasthouden aan de Nederlandse kernwapentaak door het kabinet is geen bondgenootschappelijke verplichting, maar een eigen (politieke) keuze. In het verleden hebben NAVO-bondgenoten aangetoond dat ook andere keuzes mogelijk zijn, door bijvoorbeeld Amerikaanse kernwapens van hun grondgebied te laten verwijderen.
- ◆ De aanwezigheid van Amerikaanse tactische kernwapens in Europa dient geen militair nut, terwijl ze wél het risico verhogen op nucleaire incidenten, diefstal, blunders of terroristische incidenten. De kracht van de NAVO hangt niet af van de aanwezigheid van Amerikaanse nucleaire wapens in Europa.
- ◆ Verwijdering van de Amerikaanse kernwapens van Nederlands grondgebied minimaliseert de kans dat Nederland een militair doelwit wordt. Het reduceert de kans dat deze wapens gebruikt zullen worden en kan een vertrouwenwekkende maatregel zijn die politieke wil toont om over te gaan tot ontwapening.
- ◆ Hoewel bekend is dat er sinds de jaren '60 Amerikaanse B61 bommen op Nederlands grondgebied liggen, is een betekenisvol democratisch debat onmogelijk vanwege gebrek aan transparantie over deze bilaterale afspraken met de VS. Er is geen informatie bekend over de huidige kosten van de Nederlandse kernwapentaak en de implementatie van deze taak.
- ◆ De Tweede Kamer heeft de regering meerdere malen opgeroepen om een actievare rol te spelen in het internationale ontwapeningsdebat en hierin een voorbeeldfunctie te vervullen.
- ◆ De afgelopen jaren heeft een groeiende groep maatschappelijke organisaties de Nederlandse regering opgeroepen zich actiever in te zetten voor een kernwapenvrije wereld, mede door het VN-kernwapenverbod te tekenen. Ook de publieke opinie in Nederland en andere Europese NAVO-lidstaten steunt dit.

Hoofdstuk 3: Nederland als bruggenbouwer: toon het goede voorbeeld

- ◆ Nederland heeft een goede reputatie binnen de NAVO en goede relaties met kernwapen staten en niet-kernwapenstaten. Nederland heeft de afgelopen jaren de rol van bruggenbouwer proberen in te nemen binnen het internationale kernwapendebat. Nederland moet deze reputatie en rol gebruiken om kernwapenstaten strenger aan te spreken op hun nucleaire ontwapeningsbelofte.
- ◆ Als Nederland een echte bruggen bouwersfunctie wil vervullen, moet het niet langer vasthouden aan de nucleaire status quo, moet het de rol van kernwapens in de nationale veiligheidsstrategie uitbannen, de Amerikaanse kernwapens in Volkel laten verwijderen en het VN-kernwapenverbod ondertekenen en ratificeren.
- ◆ De aanwezigheid van Amerikaanse tactische kernwapens in Europa heeft geen militair , terwijl ze wél het risico verhogen op nucleaire incidenten, blunders, diefstal of terroristische incidenten. Daarom heeft Nederland genoeg reden om zelf het goede voorbeeld te geven door de Nederlandse kernwapentaak te beëindigen en de Amerikaanse kernwapens van Nederlands grondgebied te laten verwijderen. Dit zal een vertrouwenwekkende maatregel zijn, wat het wereldwijde ontwapeningsdebat een duw in de goede richting zal geven.
- ◆ De Nederlandse regering zal meer transparantie moeten bieden over de Nederlandse kernwapentaak, zodat gedegen parlementaire controle kan plaatsvinden en er een geïnformeerd debat gevoerd kan worden over het Nederlandse nucleaire beleid.
- ◆ Met aflopen van het INF-verdrag op 2 augustus 2019 zal Nederland zich samen met andere Europese NAVO-bondgenoten duidelijk moeten uitspreken tegen de plaatsing van INF-raketten in Europa.

Inleiding

Aanno 2019 bezitten negen landen naar schatting nog altijd samen 13,890 kernwapens.¹ Slechts één kernwapen kan enorme onomkeerbare schade aan mens en milieu aanrichten. De afgelopen jaren is de aandacht voor de risico's en gevaren van de aanwezigheid van kernwapens toegenomen en is het besef toegenomen dat voortbestaan van kernwapens, op welke manier en in welke aantallen dan ook, een groot risico is. Wetenschappers, NGO's en internationale organisaties hebben aangetoond dat kernwapens ook in vredetijd gevaarlijk zijn. Het risico op onbedoeld gebruik van kernwapens is groter dan eerder werd aangenomen en derisico's zullen blijven bestaan zolang er kernwapens bestaan.^{2 3}

Toch kunnen we concluderen dat we, meer dan zeventig jaar na de Amerikaanse atoombom-aanvallen op Hiroshima en Nagasaki en vijftig jaar na ondertekening van het historische Non-Proliferatieverdrag (NPV), niet tevreden kunnen zijn met de voortgang richting een kernwapenvrije wereld. Kernwapenstaten hebben nog steeds niet ontwapend en zijn in de laatste jaren juist druk bezig hun kernwapenarsenalen te moderniseren en de rol van kernwapens in hun veiligheidsdoctrines en beleid te laten toenemen. De niet-kernwapenstaten die op een andere manier betrokken zijn bij kernwapens, bijvoorbeeld door het uitvoeren van een kernwapentaak, het bescherming zoeken onder een atoomparaplu of het laten plaatsen van kernwapens van bondgenoten op hun grondgebied, hebben tot op heden hun betrokkenheid bij kernwapens niet verminderd.

In 2017 heeft de internationale discussie over kernwapens een nieuwe impuls gekregen: Op 7 juli 2017 namen 122 landen een nieuw Verdrag aan, de *'Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons'* (TPNW), oftewel het VN-kernwapenverbod. Het Verdrag geeft een helder signaal dat de meerderheid van de wereld kernwapens niet accepteert. Het Verdrag staat sinds 20 september 2017 open voor ondertekening.

Recente veranderingen in de internationale en nationale context geven opnieuw redenen om te betwijfelen of kernwapens een rol moeten blijven spelen in veiligheidsdoctrines. Ook in Nederland staat, mede dankzij de druk van maatschappelijk organisaties, nucleaire ontwapening weer op de politieke agenda. Nederland heeft als doelstelling genomen zich als aanjager en bruggenbouwer actief in te zetten voor een kernwapenvrije wereld. Het is nu aan de regering te besluiten waar het in het internationale debat staat: wil Nederland blijven horen bij de landen die de nucleaire status quo voortzetten of treedt het uit de afwachtende houding richting de kernwapenstaten en kiest het ervoor om elke Nederlandse betrokkenheid bij kernwapens voor eens en voor altijd te beëindigen?

Dit rapport bevat een overzicht van de huidige stand van het internationale kernwapendebat, de situatie in Nederland en een overzicht van suggesties hoe de Nederlandse regering, in de zelf toegeëigende rol als aanjager en bruggenbouwer, bij kan dragen aan het doel dat alle landen in de wereld hebben gesteld: een wereld zonder kernwapens.

1. Internationale situatie nucleaire ontwapening

Toenemende rol van kernwapens versus de wereldwijde oproep tot een verbod en totale eliminatie

In de afgelopen dertig jaar is het aantal kernwapens wereldwijd door diverse ontwapenings-overeenkomsten drastisch verminderd. De kernwapenarsenalen zijn echter nog nooit zo langzaam geslonken als in de afgelopen tien jaar. Bovendien betekent het feit dat er minder kernwapens zijn niet automatisch dat de explosieve kracht van de overgebleven wapens ook minder is of dat het risico op moedwillig gebruik en ongelukken is afgenomen. Volgens de *Federation of American Scientists (FAS)* bezitten de Verenigde Staten, Rusland, Frankrijk, Groot-Brittannië, China, Pakistan, India, Noord-Korea en Israël in 2019 in totaal naar schatting 13,890 kernwapens.⁴ Dit zijn er 595 minder dan in 2018. Volgens het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)⁵ lijken de kernmachten echter nog altijd niet bereid om volledig afstand te doen van hun kernwapens en steken zij nog altijd enorme bedragen in de modernisering van hun arsenalen.

Daartegenover staat een meerderheid van landen die, net als vele internationale organisaties en experts, waarschuwen voor het onaanvaardbare risico op bedoeld of onbedoeld gebruik dat gepaard gaat met de aanwezigheid van kernwapens, in tijden van spanning én in tijden van ontspanning. In internationale ontwapeningsfora is de aandacht toegenomen voor de humanitaire gevolgen van elk gebruik van kernwapens, door wie en op welke manier dan ook en heeft de oproep om kernwapens te verbieden en elimineren politieke gevolgen gekregen door onder andere de aanname van het VN-kernwapenverbod op 7 juli 2017.

Kernwapens te midden van spanningen Noord-Korea, Iran en NAVO-Rusland relatie.

De afgelopen jaren zijn er olopende spanningen in een aantal landen en regio's. De aanwezigheid van kernwapens (of nucleaire technologie) in deze gebieden maakt het risico op escalatie des te zorgwekkender.

NOORD-KOREA

In september 2017 voerde Noord-Korea zijn zesde kernwapenproef uit. Sinds de eerste kernproeven in 2006 zijn er sancties ingesteld tegen Noord-Korea. Aanvullende resoluties⁶ zijn aangenomen door de VN-Veiligheidsraad en er zijn verschillende Veiligheidsraad-persverklaringen verstuurd⁷ waarin de Noord-Koreaanse rakettesten werden veroordeeld. De zespertijengesprekken (tussen

China, de beide Korea's, de VS, Japan en Rusland) die in 2003 begonnen, zijn sinds 2009 opgeschort. China heeft herhaaldelijk gevraagd om hervatting, meest recentelijk in februari 2017.

Er zijn wel een aantal bilaterale besprekingen geweest. Op zowel 12 juni 2018 in Singapore als op 27 en 28 februari 2019 in Hanoi hebben er ontmoetingen plaatsgevonden tussen de Amerikaanse president Trump en de Noord-Koreaanse leider Kim Jong-un. De eerste van de twee ontmoetingen eindigde met een niet-bindende overeenkomst in de vorm van een intentieverklaring. Hierin waren uitsluitend reeds gemaakte beloftes in opgenomen. De tweede ontmoeting liep uit op een mislukking en de twee leiders waren niet in staat een overeenkomst te bereiken. Dit laat eens te meer zien dat alleen multilaterale afspraken een realistische en betrouwbare route zijn om de succesvolle denuclearisering van het Koreaanse schiereiland te bereiken. Een langetermijnplanning gebaseerd op internationaal recht en bestaande multilaterale ontwapeningsverdragen zoals het VN-kernwapenverbod, CTBT en het Non-Proliferatieverdrag is nodig voor echte duurzame vrede.⁸ Tevens had Kim Jong-un op 24 en 25 april 2019 in het Russische Vladivostok een ontmoeting met president Poetin van Rusland. Tijdens deze bijeenkomst bespraken zij verschillende onderwerpen, maar bleken ook zij niet in staat om tot een tijdsfad te komen voor de beëindiging van het Noord-Koreaanse nucleaire programma.

Het Noord-Koreaanse regime ziet kernwapens als een verzekering voor de veiligheid en het voortbestaan van het regime. Dit idee wordt versterkt door de houding van de andere kernwapenstaten. Dat zij vasthouden aan hun kernwapenarsenalen op basis van het argument dat het hen veiligheid geeft, draagt bij aan de wens van het Noord-Koreaanse regime om haar eigen veiligheid ook te beschermen door het bezit van kernwapens. De weigering van de kernwapenstaten om te ontwapenen zendt het signaal naar niet-kernwapenstaten dat kernwapens van waarde zijn. De ironie is dat het gebrek aan voortgang inzake ontwapening het streven om verdere verspreiding van kernwapens tegen te gaan juist tegenwerkt.

IRAN

Het Iraanse nucleaire programma was effectief ingedamd met de *Joint Comprehensive Plan Of Action* overeenkomst (JCPOA). Het bleek mogelijk de Iraanse nucleaire activiteiten adequaat te verifiëren en in te perken. De keuze van president Trump om de VS op 8 mei 2018 terug te trekken uit deze deal en Iran hernieuwde sancties op te leggen is ernstig en de potentiële gevolgen voor de veiligheid van Europa zijn groot. Ondanks de terugtrekking van de VS uit de deal heeft het Internationale Atoomenergieagentschap (IAEA) voortdurend geverifieerd, voor het laatste in mei 2019, dat Iran zich houdt aan de overeenkomst. Op 8 mei 2019 heeft Iran echter aangekondigd zich niet langer aan bepaalde onderdelen, waaronder het beperken van de voorraden verrijkt uranium en zwaar water, van de overeenkomst te zullen houden. Daarnaast heeft het bedreigd de productie van hoog verrijkt uranium weer op te starten. Op 17 juni 2019 kondigde de woordvoerder van het Iraanse Atoomenergieagentschap aan dat Iran deze aankondiging omzet in daadwerkelijke actie en op 27 juni 2019 de door het JCPOA toegestane maximale voorraad verrijkt uranium zal passeren.⁹

Het JCPOA is succesvol gebleken in het voorkomen van verdere ontwikkeling van het Iraanse nucleaire programma. Bovendien geniet het JCPOA brede internationale steun, zoals onder andere bleek uit de unaniem aangenomen VN-Veiligheidsraad Resolutie 2231, die het JCPOA steunt.¹⁰ Daarom is het uiterst belangrijk dat zowel de VS als Iran zich weer gaan en blijven houden aan de afspraken gemaakt in de overeenkomst. De EU speelt een belangrijke rol in de pogingen om de overeenkomst te redden en Nederland moet samen met haar EU-bondgenoten duidelijke steun blijven uitspreken voor de deal en zowel de VS als Iran aanspreken op hun verantwoordelijkheden.

Daarnaast moeten zij zich inzetten om de beloofde voordelen voor Iran onder de deal te bewerkstelligen. Het faciliteren van handel met Iran door middel van het *special purpose vehicle* van de EU zou hier een voorbeeld van zijn. Iran zal namelijk zich naar alle waarschijnlijkheid weer gaan houden aan de deal zodra het weer handel kan drijven.

NAVO-RUSLAND

De toegenomen spanningen tussen Rusland en de NAVO hebben ertoe geleid dat kernwapens weer een grotere rol hebben gekregen in militaire doctrines en geopolitieke relaties. De Russische president Poetin presenteerde in maart 2018 tijdens zijn jaarlijkse speech voor het Russische parlement een, naar eigen zeggen, 'nieuw, krachtig type kernraket', genaamd de Sarmat raket.¹¹ Het zou gaan om een intercontinentale raket die onder andere uitgerust kan worden met hypersonische raketten. De presentatie van president Poetin wordt algemeen gezien als een reactie op het nieuwe beleid van de regering van president Trump, waar zowel de *Nuclear Posture Review* (NPR) uit 2018 maar ook de escalatoire retoriek over *fire and fury* onder vallen.

Experts van onder andere de *Federation of American Scientists* (FAS) wijzen erop dat het nieuwe kernwapenbeleid van de VS, de NPR 2018,¹² een aantal zorgwekkende veranderingen bevat die indruisen tegen de ontwapeningsbelofte zoals vastgelegd in artikel VI van het Non-proliferatieverdrag. Zo wil de VS de komende jaren twee nieuwe types kernkoppen ontwikkelen met kleinere ladingen, de zogeheten '*low-yield*' kernkoppen. Dit is naar aanleiding van de vrees dat andere landen het mogelijk niet geloofwaardig vinden dat de VS daadwerkelijk haar bestaande kernwapenarsenaal zou inzetten, omdat deze zeer zware ladingen heeft. Daardoor zou het mogelijk zijn dat een land de VS aanvalt in de verwachting dat de VS niet zou reageren met kernwapens. De nieuwe '*low yield*' wapens moeten een tussenstap bieden, die wel geloofwaardig is.¹³ Één van de zorgen over dit plan is dat de '*low yield*' kernraketten niet te onderscheiden zouden zijn van de bestaande raketten. Een land zou dus niet weten of de VS aanvalt met een raket met relatief lichte of zware lading, en daarom kunnen reageren met een all-in tegenaanval. Het gevaar op escalatie is daarmee enorm.

In de NPR worden ook de omstandigheden uitgebreid waarin de VS kernwapens overweegt in te zetten.¹⁴ Dit blijkt ook uit een document over nucleaire operaties van het Amerikaanse Ministerie van Defensie uit juni 2019 waarin staat dat de VS zich kan voorstellen dat, als afschrikking zou falen, het kernwapens zou inzetten '*to achieve US objectives*'.¹⁵ Hiermee wordt het voeren van een nucleaire oorlog niet uitgesloten. In de NPR 2018 wordt expliciet gesproken over een '*return of Great Power Competition*' en wordt uitdrukkelijk verwezen naar het gevaar dat uitgaat van Rusland, China, Noord-Korea, Iran en niet-statelijke actoren.¹⁶ Dezelfde strekking is eveneens terug te vinden in de nieuwe Amerikaanse Nationale Veiligheidsstrategie¹⁷ en de nieuwe Nationale Defensie-strategie.¹⁸ De NPR 2018 stelt bovendien dat de VS "*will examine opportunities for additional allied burden sharing in the nuclear deterrence mission*".¹⁹ De NPR gaat hiermee in tegen de toezegging van de NAVO om omstandigheden te creëren voor een kernwapenvrije wereld zoals is vastgelegd in het Strategische Concept van de NAVO van 2010.²⁰

Naast deze nadrukkelijker rol van kernwapens in militaire doctrines en beleid laat ook de praktijk zien dat de rol van kernwapens toeneemt.²¹ Zo blijkt uit recent onderzoek dat de verschillende kernwapenstaten voor minimaal US\$ 116 miljard aan contracten hebben uitstaan bij private ondernemingen voor productie, ontwikkeling en onderhoud van kernwapens.²²

De opzegging door de VS en Rusland van het *Intermediate-range Nuclear Forces (INF)* Verdrag is een andere ontwikkeling die zeer zorgwekkend is. Op 20 oktober 2018 kondigde president Trump

aan dat hij, vanwege vermeende schending van het INF-verdrag door Rusland, voornemens was het Verdrag op te zeggen. Op 4 december 2018 spraken de ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO in een gezamenlijke verklaring hun steun uit voor deze stap. Op 1 februari 2019 heeft de VS het Verdrag formeel opgezegd. Rusland deed een dag later hetzelfde. Hiermee startte een opzeggingsperiode van 6 maanden, waarna het INF-verdrag definitief eindigde op 2 augustus 2019.

Zonder het INF-verdrag kunnen Rusland en de VS zonder enige beperking (kern)raketten met een bereik van 500 tot 5.500 kilometer ontwikkelen en plaatsen in Europa. Rusland kan de terugtrekking van de VS uit het INF-verdrag gebruiken om de aandacht af te leiden van zijn eigen ontwikkeling en productie van (kern)raketten. Het behouden van de norm van het INF-verdrag bood een standaard op basis waarvan de activiteiten van Rusland bekritiseerd konden worden. Die standaard gaat nu verloren. Daarnaast wordt de plaatsing van kernraketten, die Europese steden volledig kunnen vernietigen en miljoenen slachtoffers kunnen maken op het gehele Europese continent weer een optie. Derhalve stimuleert de opzegging van het INF-verdrag door de VS verdere bewapening en maakt het de VS, Europa en de wereld als geheel minder veilig. Europese leiders moeten zich duidelijk uitspreken om te voorkomen dat er INF-(kern)raketten in Europa geplaatst worden.

Non-proliferatieverdrag 50 jaar oud: Ontwapeningsstappen kernwapenstaten blijven uit

Het Non-Proliferatieverdrag (NPV) wordt wereldwijd gezien als de hoeksteen van het nucleaire non-proliferatie- en ontwapeningsregime. Het bijna 50-jaar oude NPV is onderhandeld in een tijd van intense machtsspanningen en was een doorbraak tijdens de Koude Oorlog. In de preambule van het Verdrag staat onder andere dat de verdragspartijen hun voornemen uitspreken *'to achieve at the earliest possible date the cessation of the nuclear arms race and to undertake effective measures in the direction of nuclear disarmament.'* In plaats van dat de verdragspartijen werken richting nucleaire ontwapening en een halt toe roepen aan de nucleaire wapenwedloop lijkt de laatste jaren juist het tegenovergestelde te gebeuren. De verdragspartijen van het NPV die kernwapens bezitten (China, Frankrijk, Rusland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk) zijn namelijk druk bezig met het moderniseren van hun arsenalen. Rusland en de VS hebben er daarbij voor gekozen de functionele inzetbaarheid van een deel van hun arsenaal te vergroten, waardoor de doctrinaire en geopolitieke rol van kernwapens wordt vergroot. Daarnaast blijven de kernwapenstaten samen met hun bondgenoten de huidige nucleaire status quo verdedigen.

Het Verdrag bestaat uit drie pijlers (non-proliferatie, vreedzaam gebruik van nucleaire technologie en ontwapening).

De inspanningen voor non-proliferatie moeten worden versterkt, onder meer door het Aanvullende Protocol te bevestigen als dé standaard voor verificatie van het vreedzaam gebruik van nucleaire energie. Dit Aanvullend Protocol is een vernieuwd type overeenkomst tussen het Internationaal Atoomenergieagentschap (IAEA) en lidstaten die helpt te voorkomen dat nucleair materiaal bestemd voor civiel gebruik wordt ingezet voor militaire doeleinden. Als het gaat om het vreedzaam gebruik van nucleaire technologie, is het belangrijk om de hoogste veiligheids- en beveiligingsstandaarden die beschikbaar zijn, te integreren in de NPV-dialoog.

Op het gebied van nucleaire ontwapening wordt er al jaren weinig vooruitgang geboekt. Tijdens de NPV-herzieningsconferentie van 2010 zijn de verdragspartijen een Actie Plan ²³ overeengekomen

met daarin in totaal, verdeeld verdeeld over de drie pijlers van het Verdrag, 68 actiepunten. De meeste van de 22 punten onder de ontwapeningspijler zijn echter tien jaar na aannahme van dit plan nog steeds niet geïmplementeerd. Tijdens de Voorbereidende bijeenkomst voor de 2020 NPV Herzieningsconferentie in april en mei 2019 riep een meerderheid van de aanwezige staten dan ook op tot aantoonbare voortgang in de implementatie van dit Actie Plan. Er was echter ook een kleine groep landen, waaronder de kernwapenstaten, die probeerden overeengekomen passages uit 2010 op het gebied van bijvoorbeeld nucleaire ontwapening en de humanitaire consequenties van het gebruik van kernwapens af te zwakken. Enkele landen suggereerden de punten uit 2010 op te delen in nog kleinere stapjes.

De NPV Herzieningsconferentie in 2020 zal het vijftigjarig bestaan van het Verdrag markeren. Tijdens de vorige Herzieningsconferentie in 2015 konden lidstaten geen consensus bereiken over een gezamenlijk slotdocument en daarom wordt het Actie Plan uit 2010 nog steeds als uitgangspunt genomen. Tijdens de derde en laatste voorbereidende bijeenkomst in 2019 voor deze belangrijke Herzieningsconferentie in 2020 kon er ook geen consensus bereikt worden over aanbevelingen voor deze conferentie. De Herzieningsconferentie in 2020 zal geen eenvoudig proces zijn en er bestaat een reëel risico dat er wederom geen concrete vooruitgang wordt geboekt. De meeste niet-kernwapenstaten lijken echter steeds minder bereid te zijn om akkoord te gaan met zwakke ontwapeningstoezeggingen van de kernwapenstaten om zodoende maar consensus te kunnen bereiken. De kernwapenstaten en hun bondgenoten zullen dus met significante en concrete toezeggingen moeten komen om de Herzieningsconferentie een succes te maken.

Kernwapens verbieden en elimineren: nieuw momentum

Terwijl het kleine aantal landen dat kernwapens bezit hun kernwapenarsenalen moderniseren, hun opties om kernwapens te gebruiken uitbreiden en escalatoire retoriek gebruiken, zet de rest van de internationale gemeenschap significante stappen om nucleaire ontwapening op de agenda te houden. De kennis over de humanitaire gevolgen van een nucleaire ontploffing is dankzij drie gouvernementele conferenties in Noorwegen (Oslo 2013), Mexico (Nayarit 2014) en Oostenrijk (Wenen 2014) sterk gegroeid. Een aantal kernwapenstaten waren bij deze conferenties aanwezig (India, Pakistan, Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk). Door de groeiende kennis over de werking en gevolgen van kernwapens, wordt inmiddels erkend dat het gebruik van deze wapens in strijd is met de principes van het internationaal humanitair recht. Daarom hebben de meeste landen het gebruik van kernwapens onder alle omstandigheden al afgewezen. Dit werd duidelijk onder andere in 2014, toen Nieuw Zeeland namens een groep van 155 landen tijdens de Algemene vergadering van de VN een statement gaf waarin zij hun diepe zorgen uitten over de catastrofale humanitaire consequenties van nucleaire wapens.²⁴

De toegenomen kennis van en aandacht voor de humanitaire gevolgen van ieder gebruik van kernwapens heeft ook in belangrijke mate bijgedragen aan het tot stand komen van het VN-Kernwapenverbod in 2017. Op 7 juli 2017 namen 122 landen dit nieuwe VN-verdrag, de *'UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)*', oftewel het VN-kernwapenverbod aan. Het Verdrag verbiedt gebruik, bezit, ontwikkeling, productie, stationering en overdracht van kernwapens onder alle omstandigheden. Ook assistentie bij of aanmoediging van deze verboden handelingen zijn verboden.²⁵ Ten tijde van dit schrijven hebben zeventig landen het Verdrag ondertekend, waarvan 23 landen het Verdrag reeds hebben geratificeerd.²⁶ Als vijftig landen het Verdrag hebben geratificeerd, zal het in werking treden voor de landen die het hebben geratificeerd.

De Anti-persoonsmijnen Conventie (1998), die de productie, ontwikkeling, handel in en gebruik van antipersoneelsmijnen verbiedt, en de Clustermunitie Conventie (2010) hebben als voorbeeld gediend voor het VN-kernwapenverbod. Beide Verdragen hebben namelijk het stigma op het gebruik van respectievelijke antipersoneelsmijnen en clustermunitie vergroot en zelfs impact gehad op de militaire praktijk van landen die de Verdragen nog niet hebben geratificeerd. Zo heeft de VS, dat de Clustermunitie Conventie nog niet heeft getekend, sinds 2009 geen clustermunitie meer gebruikt, en heeft het in 2016 een moratorium ingesteld op de export van clustermunitie naar Saudi-Arabië.

FINANCIËLE INSTELLINGEN WILLEN NIET MEER BETROKKEN ZIJN BIJ KERNWAPENPRODUCTIE

Vanwege de groeiende, wereldwijde afkeuring van kernwapens neemt ook de financiële sector steeds meer afstand van de kernwapenindustrie. Uit het jaarlijkse *'Don't Bank on the Bomb'* onderzoek van PAX blijkt dat tussen januari 2017 en januari 2019 325 financiële instellingen US\$748 miljard investeerden in de achttien grootste producenten van kernwapens. In Nederland investeerden ING en Aegon respectievelijk US\$ 612,8 en US\$ 320,9 miljoen in deze bedrijven.

Sinds de totstandkoming van het VN-kernwapenverbod hebben een aantal grote financiële instellingen, publiekelijk aangegeven niet meer te willen investeren in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, ontwikkeling of modernisering van kernwapens. Onder andere Nederlands grootste pensioenfonds,²⁷ en het vijfde grootste pensioenfonds wereldwijd, het ABP, besloot in januari 2018 volledig te stoppen met investeren in kernwapenproducenten. Het noemde 'verandering in de samenleving op internationaal en nationaal niveau' en de aanneming van het VN-kernwapenverbod als reden voor deze keuze. Ook de grootse bank van België, KBC²⁸ heeft uitsluiting van kernwapenproducenten significant uitgebreid. Het Noorse Government Pension Fund Global,²⁹ het derde pensioenfonds wereldwijd, kondigde aan veel meer kernwapenproducenten te gaan uitsluiten.

Overige multilaterale initiatieven

HET ALOMVATTEND KERNSTOPVERDRAG (CTBT)

Het Alomvattend Kernstopverdrag (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT*) is in 1996 tot stand gekomen en verbiedt wereldwijd het uitvoeren van kernproeven (zowel ondergronds, aan het aardoppervlak als in de atmosfeer en onderwater). In overeenstemming met artikel XIV van het Verdrag treedt het officieel in werking als alle 44 staten die genoemd worden in Appendix 2 het Verdrag hebben geratificeerd. Op dit moment hebben 36 landen van deze lijst het Verdrag geratificeerd, maar de VS, China, Iran, Pakistan, India, Israël, Noord-Korea en Egypte weigeren dit tot nu toe te doen.³⁰ In totaal hebben 184 staten wereldwijd het Kernstopverdrag ondertekend. Ondanks dat dit Verdrag nog niet officieel van kracht is heeft het al wel gezorgd voor een duidelijke wereldwijde norm tegen kernproeven, een uitgebreid verificatiesysteem en heeft het ervoor gezorgd dat staten elkaar meer vertrouwen. De Noord-Koreaanse kernproeven zijn bijvoorbeeld opgespoord door dit uitgebreide verificatiesysteem.

HET SPLIJTSTOFSTOPVERDRAG (FMCT)

Sinds de jaren '50 wordt er al gesproken over een Splijfstofstopverdrag (*Fissile Material Cut-off Treaty, FMCT*). Een dergelijk Verdrag zou de productie van hoog verrijkt Uranium en Plutonium moeten verbieden. Ondanks dat er een concept tekst is, verkeren de onderhandelingen, die in de *Conference on Disarmament (CD)* plaatsvinden, over een dergelijk Verdrag al decennia lang in een impasse. Ondertussen heeft de VN-Veiligheidsraad in 2004 resolutie 1540³¹ aangenomen die moet voorkomen dat niet-gouvernementele actoren materialen verwerven die nodig zijn om massavernietigingswapens te

produceren. Het mandaat van de 1540-Commissie, die met de aanname van deze resolutie in het leven is gekomen, is verschillende keren vernieuwd en biedt een sterk multilateraal kader om te verhinderen dat materialen die noodzakelijk zijn voor de vervaardiging van massavernietigingswapens, in handen vallen van niet-statelijke actoren. De 1540-commissie reguleert de productie van splijtstof door staten zelf echter niet. Er bestaat een moratorium op vrijwillige basis op de productie van splijtstof, maar dit is erg broos en verliest aan kracht. Om de impasse rondom het Splijtstofverdrag te doorbreken zou een groep gelijkgestemde landen buiten de CD open-ended onderhandelingen kunnen starten om een norm tegen splijtstof te creëren.

De impact van de Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)

Op 7 juli 2017 namen 122 landen een nieuw VN-verdrag aan: de *'Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)'*, oftewel het VN-kernwapenverbod. Het Verdrag wordt gesteund door een meerderheid van de landen, maar geniet nog geen universele steun. Door velen wordt het Verbodsverdrag gezien als *"een belangrijke stap in de richting van het universeel doel van een wereld zonder kernwapens"*,³² sommigen zien het echter als een Verdrag dat *"de bestaande internationale veiligheidsarchitectuur dreigt te ondermijnen"*.³³ Diverse rechtsgeleerden hebben naar dit vraagstuk gekeken. Treasa Dunworth, Associate Professor International Law aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Auckland, Nieuw-Zeeland, komt tot de volgende conclusie³⁴:

Het VN-Kernwapenverbod zal het Non-Proliferatieverdrag niet ondermijnen maar aanvullen

Wanneer er verschillende verdragen zijn over overlappende onderwerpen, bepaalt het Verdrag van Wenen Inzake het Verdragenrecht uit 1969 dat wanneer de partijen bij een later verdrag niet alle partijen bij het eerdere verdrag omvatten, het latere verdrag de bestaande verdragsverplichtingen niet verandert voor staten die niet toetreden tot het nieuwe verdrag. In dit geval vervangt de TPNW dus niet de rechten en verplichtingen van die partijen bij het NPV die ervoor kiezen buiten de TPNW te blijven. Voor NPV-landen die zich bij de TPNW aansluiten, vullen hun verplichtingen onder de TPNW (zoals het verbod op testen, bezitten, gebruiken, overbrengen of stationeren van kernwapens) de verplichtingen onder de NPV aan in plaats van het te ondermijnen, omdat al die verplichtingen expliciet of impliciet in het NPV zijn vastgelegd.

De noodzaak om ervoor te zorgen dat het NPV op geen enkele manier wordt ondermijnd, was een belangrijke kwestie voor staten die onderhandelden over de tekst van de TPNW. Zo bepaalt artikel 18 van de TPNW dat de uitvoering ervan *"geen afbreuk mag doen aan de verplichtingen die de staten zijn aangegaan met betrekking tot bestaande internationale overeenkomsten waarbij zij partij zijn, indien deze verplichtingen in overeenstemming zijn met het Verdrag."*

Het VN-kernwapenverbod heeft een normatieve impact, ook zonder handtekening van kernwapenstaten

Verdragen kunnen, en doen, de internationale verwachtingen verschuiven en leiden tot beleidsverandering, zelfs bij de landen die ervoor hebben gekozen buiten een bepaald regime te blijven. In het kader van chemische wapens bijvoorbeeld, wordt het Genève Protocol van 1925 algemeen aanvaard als een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van het *"taboe op chemische wapens"*.

In feite werd het door velen aangehaald als een *“beperkende invloed”* die wijdverspreid gebruik van chemische wapens tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft helpen voorkomen. Dit was ondanks het feit dat de Verenigde Staten geen partij waren bij het Verdrag. Bovendien legde het ook de basis voor de Chemical Weapons Convention van 1993, die een alomvattend, verifieerbaar verbod op chemische wapens instelde.

Een ander voorbeeld is de Conventie van Ottawa, die gebruik en productie van en handel in antipersoonsmijnen verbiedt. Momenteel zijn 162 landen aangesloten bij dit Verdrag, maar een kleine groep landen, waaronder de belangrijkste producenten en gebruikers van landmijnen, blijven formeel buiten het regime. Niettemin hebben sommige van die landen, waaronder China, India, Israël, Pakistan, Rusland, Zuid-Korea en de Verenigde Staten, beperkingen opgelegd aan de export van landmijnen. Terwijl de Verenigde Staten het Verdrag nog weigeren te ondertekenen, kondigde president George W. Bush in 2004 wel aan dat de Verenigde Staten alle vormen van *“hardnekkige”* mijnen zouden elimineren. In januari 2011 werden alle ‘hardnekkige’ mijnen uit de actieve voorraden gehaald. Vervolgens kondigden de Verenigde Staten in juni 2014 aan dat ze in de toekomst geen antipersoonsmijnen meer zouden produceren of anderszins zouden verwerven en ook geen bestaande voorraden zouden vervangen. En hoewel ook China het Verdrag niet heeft getekend, woont het de vergaderingen van lidstaten van het Verdrag bij en heeft het de afgelopen tien jaar geen landmijnen ingezet.

TPNW als nieuwe manier om druk op bezittende landen te vergroten

Op 6 oktober 2017 werd bekendgemaakt dat de International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN) de Nobelprijs voor de Vrede zou ontvangen. In haar bekendmaking verklaarde het Nobelcomité dat ICAN de prijs ontving vanwege haar *“baanbrekende inspanningen om een op een verdrag gebaseerd verbod van dergelijke wapens te bereiken”*. Bovendien verklaarde het Nobelcomité dat de prijs ook een oproep was aan de kernwapenstaten om *“serieuze onderhandelingen te openen met het oog op de geleidelijke, evenwichtige en zorgvuldig gecontroleerde eliminatie van de bijna 15.000 kernwapens in de wereld.”*

De vooruitzichten zijn momenteel niet bemoedigend, vanwege de moderniseringsprogramma's van het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Frankrijk, samen met de geplande uitbreiding van het kernwapenprogramma in China. Het Verdrag is echter nog maar net tot stand gekomen, terwijl normatieve impact een proces van de lange termijn is. Ondertussen heeft het Verdrag de overgrote meerderheid van landen in de wereld – de landen die geen kernwapens bezitten - al de gelegenheid geboden om hun eigen commitment aan een kernwapenvrije wereld te bevestigen.

2. Nationale context

De belofte tot nucleaire ontwapening versus de Nederlandse kernwapentaak

Nederland heeft een bijzondere positie in het kernwapendebat. Enerzijds stelt het non-proliferatie en ontwapening als harde doelstelling in het regeerakkoord van 2017, anderzijds blijft de regering kiezen voor het uitvoeren van een kernwapentaak binnen de NAVO en is het bovendien gastheer van zeker 20 Amerikaanse B61 kernbommen op vliegbasis Volkel. Al jaren zijn er grote zorgen over de risico's en veiligheidsproblemen die de aanwezigheid van deze kernwapens in Europa en Nederland met zich mee brengt. Ook is er in de afgelopen jaren veel ophef geweest over de modernisering van de B61 bommen, die rond 2024 zullen worden vervangen, en de kosten die hieraan verbonden zijn. Het gebrek aan transparantie maakt een betekenisvol publiek debat onmogelijk en dwarsboomt daarmee democratische besluitvorming op dit onderwerp. De druk voor meer transparantie en om het Nederlandse kernwapenbeleid aan te passen groeit.

Rol van kernwapens in het veiligheidsbeleid van Nederland

De Nederlandse regering heeft al decennialang de ambitie om te werken aan een kernwapenvrije wereld. *“Het kabinet zet zich, binnen het kader van de bondgenootschappelijke verplichtingen, actief in voor een kernwapenvrije wereld, gezien de grote risico's van proliferatie van deze wapens”*, aldus het regeerakkoord 2017. In de kabinetsreactie op het adviesrapport van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) getiteld *'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'* wordt deze ambitie herbevestigd en laat het kabinet weten dat het *'de Nederlandse voortrekkersrol naar het doel van een kernwapenvrije wereld onverminderd [zal] voortzetten'*.³⁵ Gezien de doelstelling van Nederland om zich in te zetten voor een kernwapenvrije wereld, zou de regering haar beleid zo moeten opstellen dat kernwapens in de toekomst geen rol meer zullen hebben in het Nederlandse veiligheidsbeleid.

In de reactie op het AIV-advies laat het kabinet echter weten dat het Nederlandse nucleaire beleid mede gebaseerd is op nucleaire afschrikking en deelt het de constatering van de Adviesraad dat nucleaire afschrikking een *'cruciale rol speelt in het behouden van strategisch evenwicht en het voorkomen van de inzet van kernwapens'*.³⁶ Eerder stelde Minister Blok in een brief al *“zolang er nucleaire wapens zijn, zal nucleaire afschrikking in NAVO-verband een belangrijke rol in het Nederlandse veiligheidsbeleid blijven spelen.”*³⁷ Deze passages zijn onverenigbaar met het streven naar een kernwapenvrije wereld en de belofte die Nederland als NPV-lidstaat in 2010 heeft gedaan. In het slotdocument van de NPV-Herzieningsconferentie in 2010, een actieplan met 65 punten, spraken alle NPV-lidstaten namelijk af om beleid te ontwikkelen dat volledig compatibel is met het NPV en het streven naar een wereld zonder nucleaire wapens (Actie 1).³⁸

In Actie 5c wordt gesteld dat de kernwapenstaten ernaar zullen streven de rol en het belang van nucleaire wapens te verminderen in alle militaire veiligheidsbeginselen, doctrines en beleid. Het vasthouden door Nederland aan nucleaire afschrikking is tevens onverenigbaar met de preambule van het NPV, waarin verdragspartijen hun voornemen uitspreken *'to achieve at the earliest possible date the cessation of the nuclear arms race and to undertake effective measures in the direction of nuclear disarmament'*.³⁹

De NAVO verplichtingen van Nederland: kernwapentaak blijft een eigen keuze

Wanneer de regering over het Nederlandse kernwapenbeleid spreekt, verwijst het altijd naar de *'bondgenootschappelijke verplichtingen'*, oftewel de verplichtingen die het NAVO-lidmaatschap met zich mee brengt. Op dit moment bezitten drie leden van de NAVO kernwapens (Frankrijk, het VK en de VS) en zijn er vijf *'host nations'* (Nederland, België, Duitsland, Turkije en Italië) die Amerikaanse kernwapens herbergen. De manier waarop deze *'host nations'* hun verplichtingen invullen loopt echter nogal uiteen. Zo hebben Nederland, België en Duitsland eigen vliegtuigen en piloten die de wapens kunnen inzetten. In Italië zijn daarentegen Amerikaanse vliegtuigen en piloten gestationeerd. Turkije heeft dan weer niet permanent gevechtsvliegtuigen met een nucleaire taak gestationeerd op de basis waar de Amerikaanse kernwapens liggen en heeft daarom een lagere nucleaire gereedheid dan de andere landen.⁴⁰ Tenslotte is er nog een groep van minimaal tien landen met ondersteunende taken zoals bijtanken, verkennen, air support en radar-diensten.

Het vasthouden aan de Nederlandse kernwapentaak is echter geen van buitenaf opgelegd gebod maar een eigen keuze. Het Verdrag dat de basis vormt voor de NAVO, het Noord-Atlantische Verdrag (1949), zegt namelijk niks over kernwapens. In artikel 3 van dit Verdrag wordt gesproken over *'individual and collective capacity to resist armed attack'* zonder verder te definiëren wat deze capaciteit precies zou moeten zijn.⁴¹ Onder de NAVO-bondgenoten bevinden zich ook landen die een afwijkend nucleair beleid hebben. Denemarken, Noorwegen en Spanje laten in vreedstijd geen kernwapens op hun grondgebied toe. IJsland, Denemarken en Noorwegen hebben bovendien hun havens gesloten voor marineschepen die geschikt zijn om kernwapens te dragen.⁴² Frankrijk heeft nooit deelgenomen aan de nuclear planning group van de NAVO en stelt haar nucleaire wapens niet ter beschikking aan het bondgenootschap.⁴³ Er is ook historisch precedent voor het beëindigen van hosting agreements: de VS heeft in verleden namelijk haar kernwapens al weggehaald uit Engeland,⁴⁴ Griekenland en Canada.⁴⁵

Dit alles geeft aan dat de NAVO in het verleden heeft laten zien flexibel te staan ten opzichte van nationale afwegingen op het gebied van nucleair beleid. De betrouwbaarheid van Nederland als goede NAVO partner wordt dus niet geschaad door de inperking, dan wel beëindiging, van de Nederlandse kernwapentaak. Nederland heeft daarmee alle mogelijkheid om de kernwapentaak te beëindigen en in te ruilen voor bijdragen aan conventionele *'burden sharing'*. Bijkomende voordelen hiervan zijn dat die conventionele capaciteiten wél praktisch inzetbaar zijn, efficiënt bijdragen aan het poolen van conventionele defensietaken, capaciteiten en kosten én passen bij de herhaaldelijk door Nederland beleden ontwapeningsdoelen. Met het afstoten van de kernwapentaak speelt Nederland zichzelf vrij om, net als de meeste landen die geen lid zijn van de NAVO, een positieve bijdrage te spelen in internationale ontwapeningsprocessen.

De Amerikaanse kernwapens in Nederland: kosten en risico's

Sommige NAVO-landen, inclusief landen die meedoen met de nucleaire missie, hebben zorgen geuit over de veiligheidsrisico's, geloofwaardigheid en financiële en politieke kosten van het huidige NAVO-veiligheidsbeleid. In een rapport van het Nuclear Threat Initiative (NTI) stellen onafhankelijke internationale experts dat de aanwezigheid van Amerikaanse tactische kernwapens in Europa geen militair nut heeft, terwijl ze wél het risico verhogen op nucleaire incidenten, blunders of terroristische incidenten: *'The current security environment should not preclude Washington and NATO from reviewing NATO's nuclear posture (...) Given these added risks, it is past time to revisit whether these forward-based weapons are essential for military deterrence and political reassurance (...) There are strong arguments for NATO to move to a safer, more secure and more credible nuclear posture without forward-deployed US nuclear weapons in Europe.'*⁴⁶

De tactische kernwapens die de VS in meerdere Europese lidstaten heeft gestationeerd, zijn vanwege het relatief korte bereik van de jachtvliegtuigen die ze zouden moeten afwerpen, niet bruikbaar om doelen buiten het NAVO grondgebied te raken. Een afschrikkingsbeleid kan alleen maar werken als de 'tegenstander' weet dat de wapens daadwerkelijk ingezet kunnen worden. De enige voor te stellen tegenstander bevindt zich buiten het Europese luchtruim, waardoor een gevechtsvliegtuig met een B61 bom een of enkele keren moet bijtanken om haar target te bereiken.⁴⁷ Dit zal hoogstwaarschijnlijk voortijdig op de radar worden opgemerkt. Daarnaast is het aannemelijk dat een mogelijke tegenstander de zogenaamde *'second strike capabilities'* zou willen uitschakelen door de luchtmachtbases waar de Amerikaanse kernwapens zijn gestationeerd uit te schakelen. De plaatsen waar deze Amerikaanse kernwapens gestationeerd zijn, lopen dus een verhoogd risico om doelwit te worden van (kern)wapens.

De NTI-experts stellen dat de kracht van de NAVO niet afhangt van de aanwezigheid van Amerikaanse nucleaire wapens in Europa. Het succes van de NAVO in het bewaren van Europese veiligheid is niet primair afhankelijk van de nucleaire capaciteiten van de alliantie. De rol van kernwapens is uiteindelijk beperkt. De slagvaardigheid van de NAVO lijkt momenteel weliswaar aangetast, maar dit wordt in veel sterkere mate veroorzaakt door interne, politiek-ideologische spanningen. Zo doet de weerstand die *'host-nation'* Turkije oproept in West-Europese landen de alliantie geen goed. Ook de manier waarop de VS de veiligheid van Europa op het spel zet door uit het INF-verdrag te stappen, de JCPOA te schenden en meer in het algemeen strategisch ongelooftwaardig en onbetrouwbaar is, is zeer ondermijnend. Bovendien moet in acht worden genomen dat de prioriteiten van NAVO-leden nu eemaal uiteen lopen.

Verwijdering van de Amerikaanse kernwapens op ons grondgebied verkleint de kans dat Nederland een militair doelwit wordt van preventieve of vergeldingsaanvallen. Het reduceert de kans dat nucleaire wapens gebruikt zullen worden en gaat daarmee een mogelijke humanitaire en ecologische ramp tegen. Tot slot kan het verwijderen van deze wapens een vertrouwenwekkende maatregel zijn die aan kan tonen dat er een wil is om over te gaan tot ontwapening en het neemt het Russische excuus weg om zelf niet over te gaan tot verwijdering van sub-strategische wapens.

Modernisering: nieuwe kernwapens naar Nederland

De Verenigde Staten heeft recent een moderniseringsprogramma opgestart voor haar nucleaire arsenaal. De kosten van de modernisering en het onderhoud van het Amerikaanse kernwapenarsenaal zijn voor de komende tien jaar begroot op US\$ 494 miljard dollar.⁴⁸

Als onderdeel van dit uitgebreide moderniseringsprogramma zullen de Amerikaanse B61 vrijvalbommen die momenteel op vliegbasis Volkel in Noord-Brabant liggen binnenkort vernieuwd worden. Deze modernisering is niet alleen kostbaar, maar zorgt er ook voor dat deze wapens nieuwe capaciteiten zullen krijgen die de drempel voor inzet verlagen. De B61-12 bom zal alle vijf de bestaande varianten van de B61 vrijvalbom vervangen en heeft nieuwe technische mogelijkheden. Deze bom is uitgerust met een nieuw staartstuk dat de nauwkeurigheid en manoeuvreerbaarheid verbetert en de B61-12 de eerste gestuurde vrijeval bom in het nucleaire wapenarsenaal van de VS zal maken. Uit een test in oktober 2015 blijkt dat deze bom, uitgerust met dit nieuwe staartstuk, zo nauwkeurig is dat het een cirkel met een diameter van ongeveer 30 meter kan raken. Tevens kan deze nieuwe bom ingesteld worden met verschillende ladingen, variërend van 0.3 tot 50 kiloton. Ter vergelijking: de bom die gebruikt is in Hiroshima in 1945 had een lading van 15 kiloton. Zelfs de ontploffing van een nucleaire bom met de kleinst mogelijke lading in stedelijke gebied zal leiden tot de besmetting van een groot gebied met dodelijke radioactieve straling dat zal resulteren in vele burgerslachtoffers en negatieve gezondheids- en milieuschade op de lange termijn.⁴⁹ Vooral het vermogen om de bom met een kleine lading uit te rusten, baart zorgen over of de bom hierdoor niet 'bruikbaar' wordt en de drempel voor inzet van nucleaire wapens hiermee verlaagd wordt.⁵⁰

Voortzetting Dual-Capable Aircraft (DCA) taak: F-35A als opvolger van de F-16

Naast modernisering van de kernwapens in Volkel, zullen de huidige F-16 gevechtsvliegtuigen, die momenteel belast zijn met de taak om deze kernwapens te vervoeren en af te werpen, vervangen worden door de *Joint Strike Fighter* (JSF) of F-35A. Nederland zal in ieder geval 37 F-35A gevechtsvliegtuigen kopen⁵¹ en naar verwachting zullen de eerste twee F-35A's in oktober 2019 in Nederland arriveren.⁵² In een recente brief van het kabinet uit april 2019 staat dat het *'altijd de bedoeling is geweest dat de F-35 de bestaande nucleaire taak van de F-16 overneemt'*.⁵³

Er zijn echter aanzienlijke kosten verbonden aan de vervanging van de F-16's voor de F-35A. Zo kost de F-35A US\$ 94,6 miljoen per stuk.⁵⁴ Tot 2022 heeft het Pentagon \$316.48 miljoen uitgetrokken om de F-35A's gereed te maken om nucleaire wapens te kunnen vervoeren⁵⁵ en omdat het werk na 2022 nog enkele jaren zal doorgaan, zal dit bedrag hoogstwaarschijnlijk nog verder gaan oplopen. Daarnaast moet de F-35A nog gecertificeerd worden om de B61-12 bommen te mogen vervoeren en af werpen. Waarschijnlijk zal deze certificering pas gereed zijn rond 2025.⁵⁶ Bij alle kosten zijn de ondersteuningskosten die gelieerd zijn aan het nucleair gereed maken van de F-35A en de stationering van Amerikaanse kernwapens in Europa nog buiten beschouwing gelaten. Deze kosten zijn namelijk moeilijk te vinden en vaak inconsequent. Tot slot is het op dit moment nog onduidelijk of de VS of de landen met een kernwapentaak zullen opdraaien voor de kosten om de F-35A een nucleaire capaciteit te geven.⁵⁷

Gebrek transparantie maakt betekenisvol debat in Nederland onmogelijk

De plaatsing van de Amerikaanse B61's in Nederland is vastgelegd in een aantal bilaterale afspraken tussen Nederland en de Verenigde Staten. Het is algemeen bekend dat deze wapens er sinds de jaren '60 liggen en oud-premiers van Agt en Lubbers hebben in 2013 dit 'publieke geheim' bevestigd.⁵⁸ Het is echter vanwege het gebrek aan transparantie over deze bilaterale afspraken zeer moeilijk om een betekenisvol publiek debat over deze wapens te voeren. De Tweede Kamer heeft herhaaldelijk vragen gesteld en moties ingediend over de kosten en mogelijke risico's die de aanwezigheid van de Amerikaanse kernwapens op Nederlands grondgebied met zich mee brengt. Deze discussie wordt echter meteen de kop ingedrukt, met de reden dat *"op basis van bondgenootschappelijke afspraken geen mededelingen worden gedaan over aantallen en locaties van in Europa aanwezige Amerikaanse kernwapens"*.⁵⁹

De oorspronkelijke overeenkomsten met de VS uit de jaren zestig zijn nog tot na 2030 als staatsgeheim geclassificeerd. Nederland en de VS ondertekenden op 25 januari 1960 een eerste *'Stockpile Agreement'*, een *'bilateral military implementation arrangement'* op 16 januari 1962 en verscheidene *'service to service tactical arrangements'* sinds die tijd. Al deze documenten zijn nog steeds geheim en kunnen sinds de genoemde data zijn aangepast of vervangen. Er is geen informatie over de huidige kosten van de Nederlandse kernwapentaak en geen informatie over de uitvoering van de kernwapentaak. Een goed functionerende democratie is gestoeld op goede publieke informatievoorziening. Het achterhouden van informatie of het sluiten van overeenkomsten die het delen van informatie moeten voorkomen, ondermijnt dan ook de mogelijkheid voor democratische besluitvorming.

Om het democratisch proces niet te ondermijnen moet zeer terughoudend omgegaan worden met het achterhouden van informatie, alhoewel er situaties zijn waarin dit nodig kan zijn omwille van het waarborgen van de nationale veiligheid. Voor de Amerikaanse kernwapens op Volkel is dit echter niet het geval. Het is algemeen bekend dat er Amerikaanse kernwapens op vliegbasis Volkel liggen. Dit heeft de Nederlandse veiligheid tot op heden niet geschaad. Met het openbaren van informatie is de Nederlandse veiligheid niet in het geding en de Nederlandse overheid zou hier dan ook transparanter over moeten zijn.

Oproepen Tweede Kamer en Nederlandse bevolking genegeerd

Een grote meerderheid van de politieke partijen vertegenwoordigd in de Tweede Kamer geeft aan niet tevreden te zijn over de voortgang in het debat over nucleaire ontwapening en ze hebben de regering meerdere malen opgeroepen om een actievere rol te spelen op het wereldtoneel en hier een voorbeeldfunctie te vervullen. De Kamer gaf onder andere aan niet langer te hechten aan de bescherming van het Europese vasteland door middel van de aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens in Europa en de terugtrekking van deze kernwapens wenselijk te achten.⁶⁰ Ook sprak de Kamer tijdens debatten over de vervanging van de huidige generatie gevechtsvliegtuigen middels de motie Van Dijk c.s. uit dat de vervanger van de F-16 geen nucleaire taak mag hebben.⁶¹ In de Kabinetsreactie op het AIV-advies staat dat het altijd de bedoeling is geweest dat de F-35 de bestaande nucleaire taak van de F-16 zal overnemen.⁶²

Wel laat het kabinet weten dat de inzet van het kabinet blijft *'dat Nederland geen nucleaire taak meer zou hoeven te vervullen op het moment dat de F-16 definitief wordt vervangen door de F-35, omdat op dat moment de internationale omstandigheden en de afspraken binnen de NAVO dat hopelijk mogelijk zouden maken'*. Echter, de rest van deze brief en de daadwerkelijke acties van Nederland binnen bijvoorbeeld de NAVO maken duidelijk dat het kabinet er zelf niet vanuit gaat dat de gewenste internationale omstandigheden zullen zijn gecreëerd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Minister Blok zich weigert uit te spreken tegen plaatsing van INF-raketten in Europa⁶³ en in de brief aangeeft dat zolang mogelijke tegenstanders beschikken over nucleaire capaciteiten, de NAVO moet blijven vasthouden aan nucleaire afschrikking.⁶⁴ Met grote waarschijnlijkheid kan dus worden gesteld dat de F-35 de nucleaire taak van de F-16 zal overnemen. Hiermee negeert het kabinet de motie van Van Dijk c.s.

Uit een onderzoek van het Rode Kruis blijkt dat 90% van de ondervraagden in Nederland zich persoonlijk zorgen maakt over de gevolgen van het gebruik van kernwapens, 93% maakt zich vooral zorgen over de gevolgen voor mens, maatschappij en milieu. 85% vindt dat Nederland het wereldwijde verbod op kernwapens moet ondertekenen.⁶⁵ Uit een representatief onderzoek onder inwoners van Nederland door YouGov (in opdracht van ICAN) blijkt dat meer dan 2 op de 3 Nederlanders vindt dat Nederland het VN-kernwapenverbod moet tekenen. Dezelfde trend is te zien in opinie-onderzoek onder de bevolking van andere *'host nations'*.⁶⁶

Ook heeft de regering de afgelopen jaren via diverse campagnes en initiatieven de oproep gekregen om zich actiever in te zetten voor een kernwapenvrije wereld. In 2015 tekenden 45.000 Nederlanders het burgerinitiatief voor een nationaal verbod op kernwapens van PAX, Rode Kruis en ASN Bank.⁶⁷ Onder hen bevonden zich tientallen bekende Nederlanders, burgemeesters, voormalig politieke leiders van diverse politieke partijen en religieuze leiders. Op 28 april 2016 debatteerde de Tweede Kamer over het burgerinitiatief.⁶⁸ Tijdens dat debat sprak een ruime meerderheid van de Kamer zich er voor uit dat Nederland zich in moet zetten voor de start van onderhandelingen over een internationaal verbod op nucleaire wapens⁶⁹ en werden er meerdere moties ingediend die de regering oproepen om op nationaal en internationaal niveau concrete stappen te zetten in de richting van nucleaire ontwapening.⁷⁰ Ook riep de Kamer de regering op om *'inhoudelijk deel te nemen, zonder daarbij vooruit te lopen op een oordeel over het eindresultaat, aan internationale besprekingen over een verdrag voor een verbod op nucleaire wapens'*.⁷¹ Tijdens de laatste ronde onderhandelingen over een verdrag voor een verbod op nucleaire wapens was er een Kamerdelegatie als waarnemer aanwezig. Nederland heeft mee onderhandeld over de tekst van het VN-kernwapenverbod, maar stemde uiteindelijk tegen, ondanks de oproep vanuit de Tweede Kamer en de Nederlandse samenleving om voor een dergelijk Verdrag te stemmen.

Financiële sector neemt stappen

Ook de financiële sector, zowel in Nederland als internationaal, neemt stappen om bij te dragen aan nucleaire ontwapening in plaats van aan een nieuwe kernwapenwedloop. Uit onderzoek van PAX blijkt dat tenminste 22 Nederlandse banken, verzekeraars en pensioenfondsen beleid hebben om niet of minder in kernwapenbedrijven te investeren. Onder andere het grootste Nederlandse pensioenfonds, het ABP, nam in januari 2018 de beslissing om alle kernwapenproducenten voortaan uit te sluiten van investering. Het noemde *'verandering in de samenleving op internationaal en nationaal niveau'* en de aanneming van het VN-kernwapenverbod als reden voor deze keuze.

Experts waarschuwen voor risico's aanwezigheid Amerikaanse kernwapens in Europa

Sinds de jaren '60 liggen in Nederland, op de vliegbasis Volkel, zeker 20 Amerikaanse kernwapens opgeslagen. Deze B61-bommen hebben tot vier keer de kracht van de atoombommen gebruikt op Hiroshima en Nagasaki.

In een rapport van het Nuclear Threat Initiative (NTI) stellen internationale experts dat de aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens in Europa geen militair nut heeft, terwijl ze wél het risico verhogen op nucleaire incidenten, blunders of terroristische incidenten:⁷² *“Forward-deployed nuclear weapons in Europe have military liabilities, and they may, in fact, increase the risk of nuclear use in a crisis”*. Een aantal hoofdconclusies van het rapport:⁷³

- ◆ Ongeveer 150 Amerikaanse kernwapens zijn naar verluidt opgeslagen in Europa. Deze kernwapens kunnen ingezet worden door de dual-capable vliegtuigen (DCA) van de Verenigde Staten en NAVO bondgenoten. Zowel de vliegtuigen als de kernkoppen worden op dit moment, als onderdeel van een uitgebreid reorganisatieplan van het Amerikaanse nucleaire arsenaal, gemoderniseerd en vervangen.
- ◆ De status van de NAVO als nucleaire alliantie hangt niet af van de aanwezigheid van Amerikaanse tactische kernwapens in Europa. De strategische capaciteiten van de alliantie, met in het bijzonder die van de Verenigde Staten, zijn de belangrijkste veiligheidsgarantie voor de NAVO-bondgenoten.
- ◆ Sommige NAVO-bondgenoten, inclusief landen met een kernwapentaak, hebben zorgen geuit over de veiligheidsrisico's, geloofwaardigheid en financiële en politieke kosten van de huidige 'posture'.
- ◆ Aannames over de veiligheid en beveiliging van de in Europa opgeslagen Amerikaanse kernwapens zijn onlangs, door terroristische aanslagen en politieke instabiliteit, in twijfel getrokken. Aangenomen moet worden dat deze wapens doelwit zijn voor terrorisme en diefstal.
- ◆ De geloofwaardigheid van de huidige 'nuclear posture' van de NAVO heeft significante operationele tekortkomingen. De dreiging door de VS met een beperkte reactie met strategische wapens zou op zijn minst net zo geloofwaardig, zo niet geloofwaardiger, zijn, als een reactie met Dual Capable Aircraft (DCA) vanuit Europees grondgebied.
- ◆ De politieke complexiteit van de NAVO besluitvormingsprocessen roept twijfels op over of lidstaten consensus kunnen bereiken over nucleaire signalering of het gebruik van nucleaire wapens in crisistijd.
- ◆ De Verenigde Staten en NAVO-lidstaten zullen verschillende kosten moeten maken om de Amerikaanse vooruitgeschoven nucleaire capaciteit

in Europa te kunnen behouden. Het moderniseren van de B61 vrijevalbom zal meer dan \$10 miljard kosten.

- ◆ De productie van de B61-12 is al vertraagd en de kosten zijn al meer dan verdubbeld tot \$10 miljard. De verwachting is dat de vertraging en de kosten nog verder zullen oplopen.
- ◆ De B61-12 combineert verbeterde nauwkeurigheid met de optie om de bom uit te rusten met een kleinere lading. Deze optie heeft tot vragen geleid over of het wapen de drempel verlaagt voor de inzet van nucleaire wapens.
- ◆ De nieuwste partij F-35A's kost \$94,6 miljoen per stuk, de totale kosten om de F-35A nucleaire capaciteiten te geven worden geschat op \$350 miljoen.
- ◆ Het uitgebreide werk rondom de planning, het ontwerp, het testen en de certificering van DCA betekent dat de F-35A pas rond 2025 nucleair gecertificeerd zal zijn.
- ◆ Aanzienlijke ondersteuningskosten zijn verbonden aan het nucleair gereed maken van de F-35A en aan het stationeren van Amerikaanse kernwapens in Europa. De precieze kosten hiervoor zijn moeilijk te achterhalen en vaak inconsequent.
- ◆ De verwachting is dat elke NAVO-bondgenoot die Amerikaanse kernwapens op haar grondgebied heeft tussen 2020 en 2025 de huidige DCA heeft geüpdatet. Alleen voor de F-35A is momenteel gepland dat deze een nucleaire capaciteit zal krijgen.
- ◆ Het is onduidelijk of de Verenigde Staten of de landen die Amerikaanse kernwapens huisvesten verantwoordelijk zijn voor de kosten om de nieuwe DCA in staat te stellen om kernwapens te vervoeren.
- ◆ De NAVO-mechanismen voor 'nuclear sharing' komen voort uit de Koude Oorlog en zijn toe aan herziening. De vraag is of dergelijke mechanismen tegenwoordig nog steeds adequaat zijn.

Groeiende oproep tot nucleaire ontwapeningsstappen van de Nederlandse bevolking en de Tweede Kamer

Nederlandse bevolking

- ◆ Uit een onderzoek van het Rode Kruis blijkt dat 85% van de Nederlanders vindt dat de Nederlandse overheid een internationaal verbod op kernwapens moet tekenen.⁷⁴ Representatief opinieonderzoek in opdracht van ICAN door het onafhankelijke bureau YouGov laat zien dat 62% van de Nederlandse bevolking wil dat Nederland het VN-kernwapenverbod ondertekent en dat 67% van de Nederlanders het niet oké vindt dat banken investeren in kernwapenproducenten.⁷⁵
- ◆ 45.000 Nederlanders tekenden in 2015 het burgerinitiatief voor een verbod op kernwapens van PAX, Rode Kruis en ASN Bank.⁷⁶ Onder hen bevonden zich tientallen bekende Nederlanders, burgemeesters en voormalig politieke leiders van diverse politieke partijen en religieuze leiders.
- ◆ Honderden prominenten uit de gezondheidszorg onderschreven in 2015 het Medisch appel tegen de gevaren van kernwapens, met daarin een oproep voor eliminatie van en verbod op kernwapens.⁷⁷
- ◆ Meer dan honderd bekende Nederlanders uit diverse maatschappelijke sectoren riepen in 2018 in een maatschappelijk appel op tot concrete uitvoering van de ontwapeningsbelofte zoals vastgelegd in het Regeerakkoord van 2017: *“Het kabinet zet zich, binnen het kader van de bondgenootschappelijke verplichtingen, actief in voor een kernwapenvrije wereld.”*⁷⁸

Tweede Kamer

Vanaf 2010 diende de Tweede Kamer diverse moties in die de regering dringend verzochten om concrete ontwapeningsstappen van de Nederlandse regering.⁷⁹

De ingediende moties roepen de regering op om onder andere:

- ◆ Zich er in de NAVO-raad voor in te zetten dat geen INF raketten geplaatst zullen worden in Europa (Motie Sjoerdsma (D66) c.s., 18 juni 2019)
- ◆ In NAVO-verband concrete stappen te zetten ten behoeve van de-escalatie van de nucleaire wapenwedloop (Motie van Ojik (GL) c.s., 12 februari 2019)
- ◆ Een strategie te formuleren om wereldwijde nucleaire ontwapening te bevorderen (Motie Sjoerdsma (D66) c.s., 15 mei 2018)
- ◆ Zich actief in te zetten voor de start van onderhandelingen over een internationaal verbod op kernwapens en andere lidstaten van het NAVO-bondgenootschap bij deze onderhandelingen te betrekken (Motie Servaes (PvdA) c.s. 28 april 2016)

- ◆ Inzage te bieden in de bilaterale verdragen tussen de VS en Nederland (Motie Sjoerdsma (D66) en Van Bommel (SP), 28 april 2016)
- ◆ Het moment van de ongewenste modernisering van de kernwapens in Europa te gebruiken om een impuls te geven aan wereldwijde nucleaire ontwapening (Motie Sjoerdsma (D66) en Servaes (PvdA), 28 april 2016)
- ◆ In overleg met Amerika te werken aan het gefaseerd afstoten van de Nederlandse kernwapentaak (Motie Voordewind (CU), 28 april 2016)
- ◆ Inhoudelijk deel te nemen aan internationale besprekingen over een verdrag voor een verbod op nucleaire wapens (Motie Sjoerdsma (D66) c.s., 23 april 2015)
- ◆ Binnen de NAVO en in bilaterale contacten met de VS voor Nederland ten minste eenzelfde afspraak te bedingen als voor Duitsland om zo meer openheid ten aanzien van eventueel in Nederland aanwezige kernwapens mogelijk te maken (Motie Knops (CDA) c.s., 23 april 2015)
- ◆ Binnen NAVO-verband te pleiten voor de beëindiging van de Nederlandse kernwapentaak (Motie Sjoerdsma (D66), 18 maart 2014)
- ◆ De vervanger van de F-16 geen nucleaire taak mag hebben (Motie van Dijk (SP), 6 november 2013)
- ◆ De verwijdering van Europese tactische kernwapens als harde doelstelling te formuleren (Motie Omtzigt (CDA) c.s., 19 december 2012)
- ◆ Aan de Amerikaanse regering over te brengen niet langer te hechten aan de bescherming van het Europese vasteland door middel van de aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens in Europa en de terugtrekking van deze kernwapens wenselijk te achten (Motie van Velzen (SP) Azough (GroenLinks),

3. Nederland als bruggenbouwer: toon het goede voorbeeld

De huidige complexe geopolitieke context, de aanwezigheid van duizenden kernwapens, jarenlang verlopen nucleaire ontwapeningsbeloftes en de groeiende wereldwijde inspanningen om het gebruik van massavernietigingswapens te beperken en te verbieden, vragen om een vernieuwende aanpak van het ontwapeningsvraagstuk. Nederland positioneert zichzelf al decennialang als bruggenbouwer in het non-proliferatie en ontwapeningsregime. In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe Nederland zijn bruggenbouwers functie kan inzetten om betekenisvolle stappen richting nucleaire ontwapening te zetten.

Bruggenbouwer Nederland

Nederland heeft de afgelopen jaren de rol ingenomen van bruggenbouwer in de internationale kernwapendiscussies. *“De regering wil de rol vasthouden die Nederland speelt als non-proliferatie- en ontwapeningsmakelaar. Juist als middelgroot en betrouwbaar land kan Nederland bruggen slaan in moeizame multilaterale onderhandelingen.”*, stelde Minister Uri Rosenthal tijdens de vaststelling van de begroting Buitenlandse Zaken voor het jaar 2012.⁸⁰ In 2014 herhaalden Minister Timmermans en Hennis-Plaschaert de woorden van Rosenthal, waarbij ook de bruggenbouwersfunctie in relatie tot de NAVO en Rusland wordt genoemd: *“Het illustreert ook het belang dat Nederland, als bruggenbouwer, hecht aan het vergroten van transparantie, wederzijds begrip en vertrouwen in het kader van de samenwerking tussen de NAVO en de Russische Federatie.”*⁸¹

In een beleidsbrief aan de Kamer bevestigde Timmermans: *“Nederland zit weliswaar niet aan tafel bij de onderhandelingen tussen de VS en Rusland, maar kan en wil in verschillende fora en organisaties een actieve rol spelen als aanjager en bruggenbouwer.... Nederland wil hierbij, afhankelijk van de omstandigheden en gremia, een actieve rol spelen als aanjager en bruggenbouwer.”*⁸² Minister Koenders zei tijdens een Algemeen Overleg op 15 juni 2015: *“Wij zijn zeer actief in het Non-Proliferation and Disarmament Initiative om de brug te slaan – ik denk dat dit de essentie is – tussen landen die kernwapens hebben en ze ook gebruiken als deel van hun militaire strategie en landen die ze niet hebben.*

Daarvoor hebben we jaren geleden ook het Middle Powers Initiative gehad. Het is zaak om juist daar te proberen die brug te slaan, omdat je anders eenvoudigweg niet tot resultaat komt.”⁸³

Minister Blok bevestigde dat Nederland als aanjager en bruggenbouwer maximaal invloed zou moeten uitoefenen: *‘Er zijn grenzen aan de Nederlandse invloed: zo zitten wij niet aan tafel bij gesprekken tussen de kernwapenstaten. Nederland richt zich daarom op concrete en waardevolle bijdragen aan het ontwapeningsproces, als aanjager en bruggenbouwer, en zoekt daarbij altijd de juiste positie en partners om maximaal invloed te kunnen uitoefenen.’⁸⁴* Daarnaast zal Nederland de *‘voortrekkersrol naar het doel van een kernwapenvrije wereld onverminderd voortzetten.’⁸⁵*

Nederland heeft een goede reputatie binnen de NAVO en heeft over het algemeen goede relaties met kernwapenstaten en niet-kernwapenstaten. Voor de aanwezigheid bij de onderhandelingen over het VN-Kernwapenverbod ontving de Nederlandse regering veel internationale lof. Nederland zou door deze middenpositie een leidende rol kunnen en moeten vervullen, net zoals zij bij andere veiligheids- en ontwapeningsvraagstukken heeft gedaan. Nederland kan bruggen slaan en aanjager zijn door kernwapenbezittende landen strenger aan te spreken op hun nucleaire ontwapeningsbelofte. Daarnaast zou het niet langer de nucleaire status quo moeten verdedigen in internationale non-proliferatie en ontwapeningsfora. Nederland verdedigde bijvoorbeeld tijdens de voorbereidende bijeenkomst voor de 2020 NPV Herzieningsconferentie in april en mei 2019, in naam van alle NAVO-bondgenoten, nog het *nuclear sharing* beleid van de NAVO.⁸⁶ Met deze steun van Nederland voor nucleaire afschrikking zendt het een signaal uit dat nucleaire wapens aantrekkelijk en acceptabel zijn.

Blijf kernwapenstaten wijzen op belofte nucleaire ontwapening

Nederland en alle NPV-lidstaten zijn onder het NPV verplicht om te streven naar onderhandelingen over nucleaire ontwapening. In februari 2018 presenteerde de VS haar nieuwe kernwapenbeleid, de NPR 2018. Experts en internationale organisaties beschrijven het nieuwe beleid als ‘zeer zorgwekkend’, mede doordat het indruist tegen de nucleaire ontwapeningsbelofte zoals vastgelegd in artikel VI van het Non-proliferatieverdrag. Zo wordt er voor het eerst sinds het einde van de Koude oorlog een nieuw type kernwapen aangekondigd en worden de situaties waarin de VS over zou kunnen gaan op een nucleaire aanval uitgebreid.⁸⁷

De overige NAVO-leden mogen niet blindelings accepteren dat een bondgenoot beleid voert dat indruist tegen internationale afspraken, waaronder de nucleaire ontwapeningsbelofte conform artikel VI van het NPV. Verschillende Tweede Kamerleden spraken hierover dan ook hun zorgen uit.⁸⁸ De Nederlandse regering heeft zich onvoldoende uitgesproken tegen het nieuwe beleid van de VS. Nederland zou zijn bondgenoten moet aanspreken op mogelijke schendingen van het NPV⁸⁹ en de risico’s op een nieuwe nucleaire wapenwedloop.

Wat doet Nederland zelf?

Nederland pleit in het kader van NPV-conferenties voor een ‘step-by-step’ en ‘progressive’ benadering, waarbij een serie te nemen maatregelen wordt genoemd: een nieuw Russisch-Amerikaans wapenbeheersingsakkoord dat het bestaande new START-verdrag moet opvolgen; de

inwerkingtreding van het Alomvattend Kernstopverdrag (*Comprehensive Test Ban Treaty* of CTBT); en de start van onderhandelingen voor een Splijtstofverdrag (*Fissile Materials Cutoff Treaty* of FMCT), de denuclearisering van het Koreaanse schiereiland, een zone vrij van massavernietigingswapens in het Midden-Oosten, de versterking van bestaande regionale kernwapenvrije zones, en de promotie van vertrouwenwekkende maatregelen tussen India en Pakistan.

Hoewel de genoemde maatregelen cruciaal zijn voor de weg naar een kernwapenvrije wereld, wordt er echter geen enkel concreet voorstel gedaan om de uitvoering van deze voorstellen dichterbij te brengen. Het CTBT werd al in 1996 gesloten maar is nog altijd niet in werking getreden door de weigering van de kernwapenstaten om het Verdrag te ratificeren en het proces voor een FMCT verkeert al 20 jaar in een impasse.⁹⁰

Nederland zegt een bruggenbouwersfunctie te willen vervullen, maar zal om deze rol geloofwaardig in te vullen, zelf ook substantiële stappen moeten zetten. In plaats van alleen met de vinger naar andere landen te wijzen, zal het zelf het goede voorbeeld moeten geven door iedere rol van kernwapens in de nationale veiligheidsstrategie uit te bannen, de Amerikaanse kernwapens uit Volkel te laten verwijderen en het VN-kernwapenverbod te ondertekenen en ratificeren.

Voorbeeldfunctie binnen de NAVO

Voormalig Minister van Buitenlandse Zaken Zijlstra zei in 2017 dat *“het van belang [blijft] dat de NAVO zich actief blijft inzetten voor non-proliferatie, nucleaire wapenbeheersing en ontwapening, juist in de huidige veiligheidssituatie. In de aanloop naar de NAVO-Top in juli 2018 wil Nederland samen met andere bondgenoten de mogelijkheden voor een grotere rol van de NAVO verkennen”*.⁹¹ Het is positief dat de regering erkent dat de NAVO een belangrijke rol kan spelen, en daar ook actie op wil ondernemen. Er zijn significante mogelijkheden voor Nederland om hier het goede voorbeeld in te geven:

A. AFSTAND EIGEN BETROKKENHEID KERNWAPENS: VERWIJDER DE KERNWAPENS OP VOLKEL

De inschatting is nu dat de Amerikaanse B61 kernwapens op Volkel rond 2024 geretourneerd zullen worden aan de VS om te worden vervangen door de B61-12 bommen. Zoals het kabinet zelf ook al stelt is dit een logisch moment om de Nederlandse kernwapentaak te beëindigen en geen nieuwe Amerikaanse kernwapens toe te laten op Nederlands grondgebied.⁹² Met de verwijdering van deze kernwapens van Nederlands grondgebied wordt de veiligheid van de Nederlandse bevolking niet langer onnodig geriskeerd. Zoals al eerder in dit rapport beschreven hebben deze kernwapens in Europa namelijk geen militair nut, terwijl ze wel de kans op incidenten, blunders of terroristische acties vergroten. Daarnaast maken deze kernwapens Nederland tot een potentieel militair doelwit van tegenstanders die zogenaamde *‘second strike capability’* willen uitschakelen. In het verleden hebben andere NAVO-bondgenoten al Amerikaanse kernwapens van hun grondgebied laten verwijderen.

De verwijdering van deze Amerikaanse kernwapens uit Nederland zal een vertrouwenwekkende maatregel zijn, die laat zien dat Nederland de wil heeft om over te gaan tot ontwapening. Juist in een tijd waarin de wereld op een kernwapenwedloop lijkt af te stevenen kan dit besluit het wereldwijde ontwapeningsdebat een duwtje in de goede richting geven door te laten zien dat er NAVO-landen zijn die serieus willen werken aan nucleaire ontwapening en de rol van kernwapens in nationale beleid willen verminderen.

B. TRANSPARANTIE ALS VERTROUWENWEKKENDE MAATREGEL

Nederland zou ook een actievere rol moeten spelen in het bewerkstelligen van transparante besluitvorming, door zowel transparantie te bepleiten binnen NAVO en transparant te opereren in Den Haag. De Tweede Kamer heeft via verschillende moties blijk gegeven van de wenselijkheid van meer transparantie. In 2016 werd de Motie Sjoerdsma en Servaes aangenomen die de regering verzoekt de Kamer *'inzage te bieden in de bilaterale verdragen tussen de VS en Nederland'*. Een motie in 2014 van Sjoerdsma verzoekt de regering om, naar voorbeeld van Duitsland, een afspraak met de VS te maken om *'zo meer openheid ten aanzien van eventueel in Nederland aanwezige kernwapens mogelijk te maken'*.

Minister Blok en Minister Bijleveld gaven in een kamerbrief⁹³ van begin 2019 aan dat er binnen de NAVO op dit moment geen bereidheid is om in gesprek te gaan over het herzien van de geheimhoudingsafspraken. Daarnaast stelden de ministers ook dat *'het [kabinet] geen voorstander is van eenzijdige besluiten die indruisen tegen gemaakte NAVO-afspraken over wat er publiekelijk kan worden meegedeeld over het nucleaire beleid'*. Hiermee geeft het kabinet geen invulling aan bovengenoemde twee moties en perkt het de democratische plicht van Nederlandse parlementariërs om de regering op een goede manier te controleren in. Daarnaast worden Nederlandse parlementariërs hierdoor belemmerd in het voeren van een goed en geïnformeerd debat over het Nederlandse nucleaire beleid.

Dat Nederland wel degelijk meer bewegingsruimte op het gebied van transparantie heeft dan het zelf schetst, blijkt uit het feit dat er NAVO-bondgenoten zijn die in het verleden meer openheid hebben gegeven. Zowel Duitsland als Engeland hebben speciale toestemming van de NAVO gekregen om openlijk te spreken over de nucleaire wapens op hun grondgebied.⁹⁴

Het bieden van transparantie over de Amerikaanse nucleaire wapens in Nederland zou niet alleen de parlementaire controle en het parlementaire debat goed doen, maar zou als vertrouwenwekkende maatregel ook bijdragen aan het creëren van positievere internationale verhoudingen. In algemene zin is het bieden van transparantie belangrijk als basis voor ontwapening. Dit is dan ook de reden waarom Nederland binnen het NPV en in het Non-Proliferation and Disarmament Initiative (NPDI) voor meer transparantie pleit. Dit geeft staten buiten het NAVO-bondgenootschap meer informatie en daarmee vertrouwen in Nederland en de NAVO als geheel. Hierdoor zullen zij eerder geneigd zijn om ook stappen op het gebied van nucleaire ontwapening te zetten.

C. GEEN NIEUWE (KERN)RAKKETTEN IN NEDERLAND

Met het verlopen van het INF-verdrag op 2 augustus 2019 wordt het plaatsen van nucleaire en conventionele grond-gelanceerde ballistische en kruisraketten met een bereik van 500 tot 5.500 kilometer in Europa weer een optie. In april 2019 lieten Minister Blok en Minister Bijleveld in een Kamerbrief weten dat *'de NAVO defensieve, proportionele en gecoördineerde afschrikkingsmaatregelen' voorbereidt* om voorbereid te zijn op het einde van het INF-verdrag en dat *'behoud van geloofwaardige bondgenootschappelijke verdediging en afschrikking'* leidend is. Wel stelden de Ministers in deze brief dat de NAVO geen plannen heeft *'om nucleaire grondgelanceerde systemen te introduceren in Europa'*.⁹⁵

Op 12 februari 2019 nam de Kamer een motie aan die stelt dat er in Europa geen plaats is voor INF-kernwapens.⁹⁶ In een parlementair debat in de Tweede Kamer over het INF-verdrag, gevoerd op 24 april 2019, liet Minister Blok echter weten de optie van de plaatsing van INF-raketten in de toekomst open te willen houden, om de mogelijke plaatsing van deze raketten in te kunnen zetten als troef in onderhandelingen met Rusland.⁹⁷ Hij ontraadde een motie van de leden Sjoerdsma, van Helvert en Voordewind die het kabinet verzocht zich ervoor in te zetten dat in Nederland geen INF-raketten geplaatst zullen worden.

Dit is een gevaarlijke ontwikkeling, want met deze argumentatie en het onraden van deze motie zet Minister Blok de deur op een kier voor de eventuele plaatsing van raketten in Nederland. Dit zal eerder tot verdere escalatie leiden dan tot de broodnodige de-escalatie. De daadwerkelijke plaatsing van onder het INF-verdrag verboden raketten in Europa zou een direct veiligheidsgevaar vormen voor de inwoners van Europa. Daarom zou Nederland zich, samen met andere Europese NAVO-bondgenoten, duidelijk moeten uitspreken tegen de plaatsing van INF-raketten in Europa, ongeacht welk type lading ze vervoeren.

D. AANSLUITEN BIJ INTERNATIONALE INITIATIEVEN OM KERNWAPENS TE VERBIEDEN

Nucleaire ontwapening betekent het veilig verwijderen, ontmantelen en vernietigen van kernwapens, waardoor deze massavernietigingswapens volledig en onomkeerbaar worden geëlimineerd. De door de regering voorgestelde stappen richting nucleaire ontwapening, waaronder het ontwikkelen van ontwapeningsverificatiemechanismen en het voorstellen van vertrouwenwekkende maatregelen om gunstigere voorwaarden te scheppen voor wederzijdse ontwapening, zijn daarvoor nodig.⁹⁸ Echter, actievare stappen om ook echt tot nucleaire ontwapening te komen zullen noodzakelijk zijn.

De afgelopen jaren zijn er enorme stappen gezet om nucleaire ontwapening weer hoog op de politieke agenda te zetten. Het in juli 2017 aangenomen VN-kernwapenverbod heeft een nieuwe norm tegen kernwapen gesteld. Tijdens de onderhandelingen refereerde de Nederlandse delegatie meermaals aan NAVO-verplichtingen als reden om dit Verdrag niet te kunnen ondertekenen. Alhoewel de NAVO zich presenteert als nucleair bondgenootschap, is er geen enkele juridische verplichting binnen de NAVO om aan kernwapens vast te houden, en komen kernwapens in het Noord-Atlantisch Verdrag niet eens voor (zie ook hoofdstuk 2). Lidstaten van de NAVO hebben in de praktijk het soevereine recht om eigenstandig nationaal beleid te formuleren over kernwapens, zonder dat dit deelname aan het bondgenootschap in de weg staat.

Nederland deed mee met de onderhandelingen over dit Verbod, maar stemde op het laatste moment toch tegen. Nederland zou haar bruggenbouwersfunctie kunnen vervullen door het VN-Kernwapenverbod te tekenen, en zoveel mogelijk NAVO-bondgenoten op te roepen hetzelfde te doen. Door als eerste NAVO-bondgenoot het VN-kernwapenverbod te ondertekenen en de daarmee samenhangende stappen, zoals het verwijderen van Amerikaanse kernwapens uit Nederland te nemen, kan Nederland de bruggenbouwersfunctie in praktijk brengen. Een brug verbindt namelijk beide kanten. Door zowel lid te zijn van de NAVO, als kernwapens af te wijzen door het VN-kernwapenverbod te tekenen, kan Nederland de landen die de nucleaire status quo verdedigen verbinden met de landen die af willen van kernwapens en het VN-kernwapenverbod hebben getekend.

Uit een Kamerbrief van 30 januari 2019 met de beantwoording van de motie Voordewind over draagvlak voor het kernwapenverbod staat dat uit een juridische analyse is gebleken dat er binnen de Nederlandse wetgeving geen juridische obstakels zijn voor Nederland om het VN-kernwapenverbod te tekenen.⁹⁹ Ditzelfde blijkt uit onderzoek door de *Human Rights Clinic* van de Universiteit van Harvard, dat direct na de totstandkoming van het VN-Kernwapenverbod werd gedaan. Nederland hoeft zich dus niet te laten tegenhouden ‘*vanwege de bondgenootschappelijke verplichtingen*’: het niet ondertekenen van het Verdrag is enkel een politieke keuze. Een handtekening onder het VN-kernwapenverbod zou bij uitstek een goed voorbeeld zijn van hoe Nederland de rol als bruggenbouwer kan vervullen.

Harvard Human Rights Clinic over nucleaire paraplu staten en het VN-kernwapenverbod

De *Human Rights Clinic* van de Amerikaanse universiteit Harvard onderzocht na de totstandkoming van het VN-Kernwapenverbod in hoeverre ‘nucleaire paraplu’ landen, waaronder Nederland, het nieuwe Verdrag kunnen tekenen en wat de mogelijke gevolgen hiervan kunnen zijn. Dit zijn de belangrijkste conclusies van het onderzoek¹⁰⁰:

Het Verdrag maakt het verboden voor een verdragspartij om voor haar verdediging te vertrouwen op de nucleaire wapens van een bondgenoot; het gevolg is dat een staat, als het besluit om het VN-kernwapenverbod te tekenen en te ratificeren, niet langer mag schuilen onder een nucleaire paraplu. Een verdragspartij mag echter wel relaties blijven onderhouden met kernwapenstaten. In de meeste gevallen kan een staat het VN-Kernwapenverbod ondertekenen en ratificeren zonder verplichtingen uit veiligheidsverdragen die met een kernwapenstaat gesloten zijn, te schenden. Daarnaast zou een verdragspartij deel mogen nemen aan gezamenlijke militaire oefeningen, zolang het maar niet betrokken is bij onder het VN-kernwapenverbod verboden activiteiten. Het VN-kernwapenverbod vereist van een verdragspartij dus dat het afstand doet van haar status als paraplustaat, maar verbiedt niet het hebben van bondgenootschappen met kernwapenstaten.

Voorwerp en doel van het VN-kernwapenverbod

Het VN-kernwapenverbod heeft als doel de wereld te ontdoen van nucleaire wapens zodat menselijk lijden voorkomen kan worden. De preambule, die ingaat op het voorwerp en doel van het Verdrag, uit grote zorgen over de ‘*catastrofale humanitaire consequenties*’ van nucleaire wapens en erkent de ‘*daaruit volgende noodzaak om zulke wapens volledig te elimineren*.’ De preambule benadrukt ook het belang van ‘*een juridisch bindend verbod op nucleaire wapens*’ als een stap in de richting van een ‘*wereld zonder nucleaire wapens*’. Gezien het feit dat nucleaire paraplu-overeenkomsten afhankelijk zijn van het blijvende bestaan van kernwapens, zijn ze inherent inconsistent met het voorwerp en doel van het VN-kernwapenverbod. Een staat mag haar veiligheid niet baseren op de kernwapens van een bondgenoot terwijl het partij is van een verdrag met de totale eliminatie van deze wapens als expliciet doel. Bovendien bekritiseert de preambule van het VN-kernwapenverbod het ‘*voortdurende vertrouwen op nucleaire wapens in militaire en veiligheidsconcepten, doctrines en beleid*’, waar ook ‘nucleaire paraplu’ overeenkomsten onder vallen.

Bestaande militaire bondgenootschappen met kernwapenstaten

Staten die partij zijn bij het VN-kernwapenverbod moeten nucleaire paraplu-overeenkomsten afzweren, maar het VN-kernwapenverbod vereist niet

van hen dat ze bestaande veiligheidscoalities verlaten. Bovendien creëren collectieve veiligheidsovereenkomsten over het algemeen geen onoverkomelijke juridische obstakels voor lidstaten om het VN-kernwapenverbod te tekenen.

Noord Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)

Alhoewel bondgenoten met kernwapens het misschien niet zouden steunen, zou een NAVO-lidstaat zijn juridische verplichtingen onder het bondgenootschap niet schenden als het zich zou terugtrekken van onder de nucleaire paraplu van de NAVO. In het Noord-Atlantische Verdrag, dat de basis vormt voor het bondgenootschap, is niks opgenomen over nucleaire wapens, zelfs niet in de context van gemeenschappelijke veiligheid. Artikel 3 verplicht verdragspartijen van Noord-Atlantische Verdrag “*separately and jointly . . . maintain and develop their individual and collective capacity to resist armed attack,*” maar het specificeert niet welke capaciteiten noodzakelijk zijn om deze verplichting te vervullen. Het Strategic Concept van de NAVO gaat in op de nucleaire afschrikingsstrategie, maar dat document is een politieke, in plaats van een juridisch bindende, overeenkomst en daarin zijn verschillen tussen bondgenoten toegestaan.

Conclusie

De alomvattende verboden van de TPNW maken het illegaal voor een verdragspartij om te profiteren van de bescherming van een nucleaire paraplu-overeenkomst. Tegelijkertijd, staat het Verdrag een verdragspartij, die zich heeft teruggetrokken uit een nucleaire paraplu-overeenkomst, wel toe om deel te nemen aan veiligheidsallianties en gezamenlijke militaire operaties met kernwapenstaten, zolang het maar niet betrokken is bij onder het Verdrag verboden activiteiten. Deze benadering zou het mogelijk moeten maken voor nucleaire paraplu staten om toe te treden tot het VN-kernwapenverbod en te helpen bij het doel van het Verdrag, namelijk de totale eliminatie van kernwapens, dichterbij te brengen.

4. Conclusie

Dit rapport is ingegaan op de vraag waar Nederland staat op het gebied van het bereiken van een kernwapenvrije wereld. Het heeft hierbij allereerst gefocust op de internationale en de Nederlandse context op het gebied van nucleaire ontwapening. Daarna heeft het, met het oog op zowel die internationale als de nationale context, gekeken naar de mogelijkheden voor Nederland, als zelfverklaarde bruggenbouwer, om het goede voorbeeld te geven en de ambitie van een kernwapenvrije wereld dichterbij te brengen.

Het eerste hoofdstuk is ingegaan op de internationale context rondom kernwapens. Deze laat de laatste jaren een steeds duidelijkere scheidslijn zien tussen twee groepen landen. De eerste groep bestaat uit de kernwapenstaten en haar bondgenoten, waaronder Nederland, die blijven vasthouden aan de nucleaire status quo. In de afgelopen jaren zijn zij zelfs druk bezig met het moderniseren van hun kernwapenarsenalen en laten ze de rol van kernwapens in hun militaire en veiligheidsdoctrines weer toenemen. De tweede groep bestaat uit een grote groep landen die het zat zijn dat de kernwapenstaten hun ontwapeningsbeloften niet nakomen en maken zich ernstig zorgen over de humanitaire consequenties van elk gebruik van kernwapens wereldwijd. Deze frustratie en zorgen hebben ertoe geleid dat 122 landen op 7 juli 2017 het VN-kernwapenverbod hebben aangenomen. Dit Verdrag stelt een duidelijke norm tegen kernwapens. Deze norm is dusdanig effectief dat sindsdien verschillende financiële instellingen zijn gestopt met het investeren in kernwapens.

Hoofdstuk twee ging in op de status van kernwapens in Nederland en maakte duidelijk dat er nog veel stappen te zetten zijn voordat Nederland met recht kan zeggen dat het staat voor een kernwapenvrije wereld. Nederland spreekt namelijk wel de ambitie uit om te werken aan een kernwapenvrije wereld, maar blijft tegelijkertijd vasthouden aan een rol voor kernwapens en nucleaire afschrikking in haar veiligheidsdoctrines. Dit wordt onderstreept door het feit dat Nederland nog steeds een kernwapentaak heeft binnen de NAVO, gastheer is van zeker 20 Amerikaanse B61 kernwapens en tot op heden weigert transparant te zijn over de inhoud van de bilaterale afspraken met de VS over de kernwapens in Nederland. Vanuit zowel de Nederlandse bevolking als vanuit de Tweede Kamer is er een groeiende druk op de regering om concrete nucleaire ontwapeningsstappen te zetten.

In het laatste hoofdstuk is ingegaan op de mogelijkheden voor Nederland om de gewenste rol van bruggenbouwer waar te maken en een kernwapenvrije wereld dichterbij te brengen. Als Nederland echt een bruggenbouwersfunctie wil vervullen moet het meer transparantie bieden over de Nederlandse kernwapentaak, Amerikaanse kernwapens in Volkel laten verwijderen, zich verzetten tegen de dreigende nuclearisering van het Europese continent, de rol van kernwapens in de nationale veiligheidsstrategie uitbannen en het VN-kernwapenverbod ondertekenen en ratificeren.

Door meer transparantie te bieden over de Nederlandse kernwapentaak en de Amerikaanse kernbommen in Nederland kan er eindelijk gedegen parlementaire controle en geïnformeerd

debat plaatsvinden over het Nederlandse nucleaire beleid. Door de Amerikaanse kernwapens in Nederland te verwijderen kan een krachtige slinger gegeven worden aan het ontwapeningsdebat. Deze wapens dienen geen enkel militair nut en brengen onnodig hoge kosten met zich mee. Het behoud van deze wapens is een onaanvaardbaar veiligheidsrisico door de kans op ongelukken, diefstal, blunders, terroristische incidenten en doordat ze Nederland een legitiem militair doelwit maken van een (nucleaire) aanval indien militair conflict uitbreekt. Het verwijderen van deze wapens zendt, daarentegen, een positief signaal naar de wereld over de bereidheid van Nederland om zich in te zetten voor een kernwapenvrije wereld. Met het aflopen van het INF-verdrag op 2 augustus 2019 wordt plaatsing van (kern)raketten in Europa weer mogelijk. Het is van urgent belang dat Nederland zich, samen met andere Europese NAVO-bondgenoten, krachtig uitspreekt tegen de plaatsing van INF-raketten in Europa. Daarnaast moet Nederland de rol van kernwapens in haar nationale veiligheidsstrategie uitbannen en zo snel mogelijk het VN-kernwapenverbod ondertekenen en ratificeren.

Alleen door deze acties te ondernemen kan Nederland een echte brug slaan tussen de landen die de nucleaire status quo verdedigen, waaronder de NAVO-bondgenoten, en de landen die af willen van kernwapens in de wereld en het VN-kernwapenverbod hebben getekend. Nederland heeft de unieke positie om de functie als bruggenbouwer effectief in te vullen en een grote bijdrage te leveren aan het doel dat alle landen in de wereld hebben gesteld: een wereld zonder kernwapens.

Eindnoten

- 1 Kristensen & Korda, 'Status of World Nuclear Forces', mei 2019, <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>.
- 2 NTI, 'Close Calls with Nuclear Weapons', mei 2018, <https://www.nti.org/analysis/articles/close-calls/>.
- 3 Future of Life Institute, 'Accidental nuclear war: A Timeline of Close Calls', <https://futureoflife.org/background/nuclear-close-calls-a-timeline/?cn-reloaded=1>.
- 4 Kristensen & Korda, 'Status of World Nuclear Forces', mei 2019, <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>.
- 5 SIPRI, 'Modernization of nuclear weapons continues; number of peacekeepers declines: New SIPRI Yearbook out now', Juni 2018. <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/modernization-nuclear-weapons-continues-number-peacekeepers-declines-new-sipri-yearbook-out-now>.
- 6 United Nations Security Council, 'UN Documents for DPRK (North Korea): Security Council Resolutions', https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/1?ctype=DPRK+%28North+Korea%29&cbtype=dprk-north-korea#038;cbtype=dprk-north-korea.
- 7 United Nations Security Council, 'UN Documents for DPRK (North Korea): Security Council Press Statements', https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-press-statements/page/1?ctype=DPRK+%28North+Korea%29&cbtype=dprk-north-korea#038;cbtype=dprk-north-korea.
- 8 ICAN, 'Trump Kim Summit: ICAN launches roadmap to denuclearise the Korean Peninsula', 11 juni 2018, <http://www.icanw.org/action/trump-kim-summit-ican-launches-roadmap-to-denuclearisation-of-korean-peninsula/>.
- 9 Davenport & Kimball, 'The Trump Administration's Failing Iran Policy Is Spurring Troubling Retaliatory Actions by Iran', 17 juni 2019, <https://www.armscontrol.org/pressroom/2019-06/trump-administration-failing-iran-policy-spurring-troubling-retaliatory-actions>.
- 10 United Nations Security Council, 'Resolution 2231 (2015) on Iran Nuclear Issue', 2015, <https://www.un.org/securitycouncil/content/2231/background>.
- 11 Poetin, 'Presidential Address to the Federal Assembly', 1 maart 2018, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56957>.
- 12 Office of the Secretary of Defense, 'Nuclear Posture Review 2018', februari 2018, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>.
- 13 Rijksoverheid, 'Verdragen tegen massavernietigingswapens', <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-vrede-en-veiligheid/internationaal-beleid-wapenbeheersing/verdragen-tegen-massavernietigingswapens>Kristensen, 'The Flawed Push For New Nuclear Weapons Capabilities', 29 juni 2017, <https://fas.org/blogs/security/2017/06/new-nukes/>.
- 14 Zie ook policy brief van het Rode Kruis en PAX voor de NAVO top in juli 2018: <https://nonukes.nl/aanbevelingen-rode-kruis-en-pax-voor-navo-top-2018/> en Policy Biref van Sico van der Meer, Clingendael: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-02/PB_Trump%27s_Nuclear_Posture_Review.pdf.
- 15 US Department of Defense, 'Nuclear Operations', 12 juni 2019, https://fas.org/irp/doddir/dod/jp3_72.pdf.
- 16 Office of the Secretary of Defense, 'Nuclear Posture Review 2018', p.6, februari 2018, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>.
- 17 President of the USA, 'National Security Strategy of the United States of America', december 2017. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- 18 US Department of Defense, 'Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge', 2018, <https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
- 19 Office of the Secretary of Defense, 'Nuclear Posture Review 2018', p.21, februari 2018, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>.

- 20 NATO, 'Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization', 19-20 november 2010, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf.
- 21 SPRI, 'Modernization of world nuclear forces continues despite overall decrease in number of warheads: New SIPRI Yearbook out now', juni 2019, <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/modernization-world-nuclear-forces-continues-despite-overall-decrease-number-warheads-new-sipri>
- 22 Ambassadeur Higgie, 'Joint Statement on the Humanitarian Consequences of Nuclear Weapons', 20 oktober 2014, <https://www.mofa.go.jp/files/000057366.pdf>.
- 23 United Nations, 'UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons', 7 Juli 2017, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw/>.
- 24 Voor de meest recente status van het VN-Kernwapenverbod: <http://www.icanw.org/status-of-the-treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/>
- 25 ABP, 'Pensioenfonds ABP sluit tabak en kernwapens uit', 11 januari 2018, <https://www.abp.nl/images/persbericht-productuitsluiting.pdf>
- 26 KBC, 'KBC legt de lat voor zichzelf hoger inzake duurzaamheidsbeleid', 8 juni 2018, <https://newsroom.kbc.com/kbc-legt-de-lat-voor-zichzelf-hoger-inzake-duurzaamheidsbeleid>.
- 27 Norges Bank, 'Observation and exclusion of companies', 16 januari 2018, <https://www.nbim.no/en/transparency/news-list/2018/decisions-on-exclusion-and-observation-from-the-government-pension-fund-global/>.
- 28 PAX, 'Producing Mass Destruction: Private companies and the nuclear weapon industry', Mei 2019, https://www.dontbankonthebomb.com/wp-content/uploads/2019/05/2019_Producers-Report-FINAL.pdf
- 29 '2010 NPT Review Conference Action Plan', 2010, <http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2010/2010NPTActionPlan.pdf>.
- 30 United Nations, 'Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT)', <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/ctbt/>.
- 31 United Nations Security Council, 'Resolution 1540 (2004)', 24 april 2004, [https://undocs.org/S/RES/1540%20\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1540%20(2004)).
- 32 UN Secretary General, 'The Secretary-General's Remarks at Signing Ceremony for the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons [as delivered]', 20 september 2017, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2017-09-20/secretary-generals-remarks-signing-ceremony-treaty-prohibition>.
- 33 Joint Press Statement from the Permanent Representatives to the United Nations of the United States, United Kingdom, and France Following the Adoption of a Treaty Banning Nuclear Weapons, U.S., Juli 7 2017, <https://usun.state.gov/remarks/7892>.
- 34 Treasa Dunworth, 'The American Society of International Law, vol. 21, issue 12, 31 oktober 2017', <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/12/treaty-prohibition-nuclear-weapons>
- 35 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>.
- 36 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 37 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>.
- 38 '2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - Final Document (2010)', p. 18, Actie 1: [https://undocs.org/NPT/CONF.2010/50%20\(VOL.I\)](https://undocs.org/NPT/CONF.2010/50%20(VOL.I)).
- 39 United Nations, 'Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)', <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>
- 40 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p. 35, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 41 NAVO, 'The North Atlantic Treaty', 2 april 1949, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.
- 42 LPI, 'NATO and a treaty banning nuclear weapons', <http://nwp.ilpi.org/?p=2317>.
- 43 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p. 41, 2018 https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.

- 44 Kristensen, 'U.S. Nuclear Weapons Withdrawn From the United Kingdom', 26 juni 2008, <https://fas.org/blogs/security/2008/06/us-nuclear-weapons-withdrawn-from-the-united-kingdom/>.
- 45 Kristensen, 'U.S. Nuclear Weapons in Europe', februari 2005, <https://www.nrdc.org/sites/default/files/euro.pdf>.
- 46 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.1, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 47 Kamp & Remkes, 'Options for NATO Nuclear Sharing Arrangements', p.82, 2011, https://media.nti.org/pdfs/NTI_Framework_Chpt4.pdf
- 48 Congressional Budget Office, 'Projected Costs of U.S. Nuclear Forces, 2019 to 2028', januari 2019, <https://www.cbo.gov/system/files/2019-01/54914-NuclearForces.pdf>.
- 49 Nelson, 'FAS Public Interest Report - Low-Yield Earth-Penetrating Nuclear Weapons', <https://fas.org/programs/ssp/nukes/new%20nuclear%20weapons/loyieldearthpenwprpt.html>
- 50 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.27-28, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 51 Ministerie van Defensie, 'Nederland koopt resterende 3 F-35's', 17 oktober 2018, <https://www.defensie.nl/onderwerpen/f-35-naar-nederland/nieuws/2018/10/17/nederland-koopt-laatste-3-f-35s>.
- 52 Ministerie van Defensie, 'Amerikanen dragen eerste operationele F-35 over aan Nederland (video)', 30 januari 2019, <https://www.defensie.nl/onderwerpen/f-35-naar-nederland/nieuws/2019/01/30/amerikanen-dragen-eerste-operationele-f-35-over-aan-nederland>.
- 53 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 54 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.5, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 55 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.31, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 56 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.5, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 57 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.31, 2018, https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 58 NOS, 'Ook Van Agt: kernwapens in Volkel', 12 juni 2013, <https://nos.nl/artikel/517308-ook-van-agt-kernwapens-in-volkel.html>.
- 59 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Beantwoording vragen van de leden Karabulut, Van Ojik en Ploumen over Kernwapenbeleid', 29 maart 2018, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20172018-2001.html>.
- 60 Motie van Velzen Azough, 2010, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32123-V-86.pdf>.
- 61 Motie van Dijk, 6 november 2013, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33763-14.html>.
- 62 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>.
- 63 Verslag van het parlementaire debat over " Bericht dat de VS en Rusland hebben aangekondigd het INF-verdrag op te zeggen", 24 april 2019, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/95ead4fe-6f01-41f6-8bfe-9717808a6a8f#id6f29f4c5.
- 64 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 65 Rode Kruis, 'Rode Kruis hoopvol over uitkomst onderhandelingsconferentie kernwapens', 7 juli 2017, <https://www.rodekruis.nl/persbericht/rode-kruis-hoopvol-uitkomst-onderhandelingsconferentie-kernwapens/>.
- 66 ICAN, 'Polls: Public opinion in EU host states firmly opposes nuclear weapons', 24 april 2019, <http://www.icanw.org/campaign-news/polls-public-opinion-in-eu-host-states-firmly-opposes-nuclear-weapons/>.
- 67 PAX, 'Tekenen tegen kernwapens', <https://www.paxvoorvrede.nl/wat-wij-doen/campagnes/tekenen-tegen-kernwapens>

- 68 PAX, 'Verbied kernwapens in Nederland, september 2015. <https://actie.paxvoorvrede.nl/wp-content/uploads/2014/07/PAX-Voorstel-aan-Tweede-Kamer-Burgerinitiatief-Teken-tegenkernwapens.pdf>.
- 69 Motie Servaes c.s., 28 april 2016, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2016Z08727&did=2016D18016>.
- 70 Moties ingediend bij het Burgerinitiatief "Teken tegen kernwapens", 17 mei 2016, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/stemmingsuitslagen/detail?id=2016P07590>
- 71 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.1, 4, 2018), https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 72 Motie Sjoerdsma c.s., 23 april 2015, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33783-19.html>
- 73 NTI, 'Building a Safe, Secure, and Credible NATO Nuclear Posture', p.1, 4, 2018), https://www.nti.org/media/documents/NTI_NATO_RPT_Web.pdf.
- 74 Rode Kruis, 'Rode Kruis hoopvol over uitkomst onderhandelingsconferentie kernwapens', 7 juli 2017, <https://www.rodekruis.nl/persbericht/rode-kruis-hoopvol-uitkomst-onderhandelingsconferentie-kernwapens/>
- 75 ICAN, 'Polls: Public opinion in EU host states firmly opposes nuclear weapons', 24 april 2019, <http://www.icanw.org/campaign-news/polls-public-opinion-in-eu-host-states-firmly-opposes-nuclear-weapons/>.
- 76 PAX, 'Teken tegen Kernwapens', <https://www.paxvoorvrede.nl/wat-wij-doen/campagnes/teken-tegen-kernwapens>
- 77 NVMP, 'Medisch appèl: artsen roepen op tot verbod op kernwapens', 26 september 2015, <https://www.nvmp.org/medisch-appel-artsen-roepen-op-tot-verbod-op-kernwapens/>
- 78 NVMP, 'Maatschappelijk Appel', <https://www.nvmp.org/wp-content/uploads/2018/09/Baliegroep-Maatsch-Appel-2018-eindversie-23-4-18-EINDVERSIE.pdf>.
- 79 PAX, 'Wat heeft de Tweede Kamer gedaan voor nucleaire ontwapening? (een overzicht van aangenomen moties)', <https://nonukes.nl/overzicht-van-aangenomen-moties-in-de-tweede-kamer-over-nucleaire-ontwapening/>.
- 80 Tweede Kamer, 'Memorie van toelichting inzake Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2012 - Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2012', 21 september 2011, <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/visxi7ugujqn>.
- 81 Minister Timmermans (BZ) en Minister Hennis (DEF), 'Brief Nucleaire ontwapening en non-proliferatie', 14 januari 2014. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2014Z00339&did=2014D00729.
- 82 Minister Timmermans (BZ), 'Beleidsbrief nucleaire ontwapening en non-proliferatie', 24 oktober 2013, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2013Z20373&did=2013D42064.
- 83 Verslag van een Algemeen Overleg Nucleaire ontwapening en non-proliferatie, 15 juni 2015. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33783-20.html>.
- 84 Minister Blok (BZ), 'Kamerbrief Nederlandse inzet inzake nucleaire ontwapening', 21 juni 2018, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2018/06/21/kamerbrief-over-nederlandse-inzet-voor-nucleaire-ontwapening/kamerbrief-over-nederlandse-inzet-voor-nucleaire-ontwapening.pdf>.
- 85 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 'Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid', 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 86 "NPT PrepCom 2019: Live CNS Updates", 2019, <https://www.nonproliferation.org/npt-prepcom-2019-live-cns-updates/>
- 87 Federation of American Scientists, '2018 Nuclear Posture Review resource', 6 februari 2018, <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/nuclear-posture-review/#1517582676581-5e95c499-5837>.
- 88 Karabulut, van Ojik en Ploumen, 'Vragen van de leden Karabulut (SP), Van Ojik (GroenLinks) en Ploumen (PvdA) aan de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie over kernwapenbeleid', 8 februari 2018, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20172018-2001.pdf>.
- 89 PAX en Rode Kruis, 'Aanbevelingen Rode Kruis en PAX voor NAVO-top 2018', april 2018. <https://www.paxvoorvrede.nl/publicaties/alle-publicaties/policy-brief-aanbevelingen-rode-kruis-en-pax-voor-navo-top-2018>.
- 90 Rijksoverheid, "Verdragen tegen massavernietigingswapens", <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-vrede-en-veiligheid/internationaal-beleid-wapenbeheersing/verdragen-tegen-massavernietigingswapens>

- 91 Minister Zijlstra (BZ), 'Kamerbrief 'Verslag bijeenkomst NAVO Ministers van Buitenlandse Zaken, 5-6 december 2017'; 15 december 2017, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017D37511&did=2017D37511>.
- 92 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'; 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>.
- 93 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid'; 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 94 Tweede Kamer, 'Verslag van een algemeen overleg, gehouden op 29 januari 2014, over de Beleidsbrief nucleaire ontwapening en non-prolifерatie'; 29 januari 2014, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/verslagen/detail?id=2013Z20373&did=2014D06048>
- 95 Kamerbrief met kabinetsreactie op AIV-adviesrapport 'Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid', Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (DEF), 18 april 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/18/kamerbrief-met-kabinetsreactie-op-aiv-adviesrapport-kernwapens-in-een-nieuwe-geopolitieke-werkelijkheid>
- 96 Motie Leijten c.s., 7 februari 2019, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019Z02448&did=2019D05344>
- 97 Tweede Kamer, 'Verslag van het parlementaire debat over " Bericht dat de VS en Rusland hebben aangekondigd het INF-verdrag op te zeggen'; 24 april 2019, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/95ead4fe-6f01-41f6-8bfe-9717808a6a8f#id6f29f4c5
- 98 Minister Blok (BZ), 'Kamerbrief Nederlandse inzet inzake nucleaire ontwapening'; 21 juni 2018, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2018/06/21/kamerbrief-over-nederlandse-inzet-voor-nucleaire-ontwapening/kamerbrief-over-nederlandse-inzet-voor-nucleaire-ontwapening.pdf>.
- 99 Minister Blok (BZ) en Minister Bijleveld (Def), 'Kamerbrief over motie Voordewind over draagvlak voor het kernwapenverbod'; 30 januari 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/01/30/kamerbrief-over-motie-voordewind-over-draagvlak-voor-het-kernwapenverbod>
- 100 1 Harvard Human Rights Clinic, 'nuclear umbrella arrangements and The treaty on the prohibition of nuclear weapons'; 2018, http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2018/06/Nuclear_Umbrella_Arrangements_Treaty_Prohibition.pdf.

Sint Jacobsstraat 12
3511 BS Utrecht
Nederland

www.paxforpeace.nl
nukes@paxforpeace.nl
+31 (0)30 233 33 46